

שיורי ברכה

והמה

שירים קדמונים, מנוקדים ומתוקנים, ועוד איזה ענינים,

אשר הניח אחריו

החוקר השנון הר"ר שניאור זקיש ז"ל

ויצאו לאור על ידי

ש"ח האלברשטאם ודוד קויפמאנץ.

קראקא

בדפוסו של ר' יוסף פישער

בשנת תרנ"ד לפ"ק

במכתב עתי הצפירה לשנת תרנ"ג עמוד 643, כתב ה"ר יאפ"ז כדברים האלה: „החוקר המנוח (רש"ז) בקחתו ממני ברכת פרידתו, נחם את לבבי, כי יצוה לבני משפחתו, כי ישלחו כל כתבי ידיו וחבוריו לידי וכו' מויה ש"ז ה"ה' והדר' קויפמאן, למען יתעסקו המה בספריו לאחר מותו, כאדם העושה בשלו" — ובאמת הודיעה לי בתו המשכלת מ' מלכה סגל במכתבה מן 20 ספטמבר (כ"ח אלול תרנ"ב) כשני חדשים לפני פטירת הרש"ז ז"ל (ר"ח מרחשוון תרנ"ג) כי בן ציוה עליה אביה — ואחר כי נלקח מאתנו והלך לעולמו, נשלחו איזה גרגרים מכתביו לידידי החכם ר"ד קויפמאן נ"י, והוא בטובו שלחם אלי אחרי אשר ברר ולקט הבלתי נדפס מתוך הנדפס כבר — ובאשר שמתי עיני עליהם, לא מצאתי בהם, לדאבון נפשי, רק לקוטים מקוטעים וחסרים, ורק ארבעה דברים שלמים מצאתי מוכנים לדפוס, והנני מפרסמם פה ברבים על ידי חברת מקיצי נרדמים, הלא המה :

ס"א. כולל השירים אשר בספר אוהב נשים לר' ידעיה בדרשי עם תקונים והערות, הזכירם במאמרו חידות ר' שלמה בן גבירול באוצר הספרות ח"ד עמוד 101. — ומצאתי הכל ערוך ומסודר כהלכתו, רק ההקדמה מצאתי בדף אחר, וכנראה לא השלימה, והעתקתיה כמו שהיא, גם מצאתי עוד איזה דפין מקוטעים המתייחסים לאלה השירים והעתקתים גם כן והכנסתים במקום הראוי להם, ונדפסו בעמוד 13 ובעמוד 14 גם בעמודים 17 עד 20.

ס"ב. עמוד 21 והלאה, נדפס בתחלה ע"י ה' יאפ"ז מכ"י פרוז ס"י 189 במ"ע ציון לה' זופניק, והרש"ז תקנו ונקדו והוסיף עליו פירוש והגהות כדרכו בקדש.

ס"ג. עמוד 26 והלאה, הוא גם כן מנוקד ומתוקן, אך ההערות בו מעטות מאד, וכנראה לא השלים אותן, גם לא הודיע לנו מאיזה כ"י העתיקו.

ס"ד. עמוד 28, הם שירים אשר הריצו הראביע ור"ת זה לזה, אשר לא נדפסו עד הנה, ומצאתי אותם כתובים בעופרת, מנוקדים ומתוקנים, רק בלי פירוש והגהות, והיה ברצונו להדפיסם, ואז היה בלתי ספק מפרש אותם כראוי, אך לדאבון נפש כל אוהבי ספרותנו, לא עלה בידו להפק זממו, והעתקתי אותם כמו שמצאתים, — וספחתי עוד לשירים הנזכרים:

ס' ד'. עמוד 29 והלאה, אוהרות לר' שלמה בן גבירול ועוד איזה פיוטים, אשר לא נדפסו עד היום ואשר קבלתי מרש"ז ביום היו מרחשון תרל"ו, זה חי' שנים, — והוספתי עוד בעצת ידידי ההר"ד קויפמאן:

ס' ו'. עמוד 34—44, הערות מאירות לתשובות רש"י אשר בראש ס' חופש מטמונים אשר הוציא לאור הר' ב"ג ז"ל, ועוד הקורות מושכלות על ענינים שונים אשר כתב הרש"ז בתוך ס' חופש מטמונים שלו, ואשר שלחו לי בטובו ידידי ההר"ד קויפמאן, והעתקתי הכל ופרסמתי פה ברבים. המחברת הזאת קראתי בשם „שיורי ברכה“ כי כן קרא גם הרש"ז את שארית נחלת רשד"ל ז"ל אשר הוציא לאור בכבוד הלבנון שנה ג' (תרכ"ו עמוד 238).

ואקוה כי ישמחו על שארית הפליטה הזאת כל אוהבי חכמת ישראל, כאשר שמח עליה

המזיל

ש"ז ח"ה'.

כאשר הודיע לי ידידי היקר הר"ד קויפמאן נ"י, תקותו חזקה שיצלה בידו עוד להוציא פנינים מתוך עזבונו של הרש"ז אשר ביד בנו ה' בנימין זק"ש בפריז.

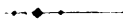
א.

תקוני השירים שבספר „אוהב נשים“ לר' ידעיה הפניני הברדשי
וביאוריהם ממני שניאור זק"ש.

הנה מודעת זאת כי ליום חג התשעים שנה לחיי האדם הגדול בענקים
מוהר"ר יום טוב ליפמן צונץ הי"ו התחברו כמה מנבוני הדור יצ"ו וחברו
לכבודו כראוי לו ספר המקבץ מאמרי מדע בחכמת ישראל ודברים עתיקים
שונים והוציאוהו לאור בברלין ⁽¹⁾ ואנכי בעניי לא זכיתי עוד עד היום הזה
לראות את הספר הנכבד ההוא ולברך עליו ברכת הנהנין, אפס כי קונטרס
אחד ממנו הנקרא בשם „אוהב נשים“ ומחברו נקבו בשם „צלצל כנפים“
והוא לר' ידעיה הפניני הברדשי בא אלי אחרי הדפסתו כי כבדני בו בטובו
החכם המפורסם הר"ר אברהם נייבויער נ"י אשר העתיקו מתוך ספר הנמצא
בכ"י אובספרד לתוך הספר הנ"ל ובקש ממני לשים עיני עריו, להגיה ולתקנו,
כי העתיקו מתוך כ"י משובש מאד ולא היו עתותיו בידו לבדוק הרבה ולדיוק
בכתיבתו, כי דבר ההדפסה היה נחוץ מאד לבא מן המוגמר ליום חגיגו
הנ"ל, ובעמל רב עתה בירי, כיד ה' הטובה עלי תמיד, לסקל אבני השגיאות
הרבות הנמצאות בו כמעט בכל שורה ושורה וקשה מאד להגיה ספר נעתק
ונדפס מתוך ספר משובש, בשגם אין גוף הכתב שממנו נעתק למראה עינינו,
כי אין דומה ראייה אחת לראיית שתיים, והיה ראוי שיודפס מחדש כלו לפי
תקוני, אפס שלא נטלתי רשות על זה מכבוד בעליו, ולא יסכון לפני הקוראים
אשר אין בידם גוף הספר לקרוא דברים מקוטעים בלי המשך לדברים שלפניהם
ושלאחריהם על כן ברותי ממנו פה את השירים הקטנים השקולים שהם על
דרך שירי המכתמים, הבאים כה וכה בין החרוזים הפשוטים שבו, כי בדרך
מליצה חריזית נכתב כל הספר, והשירים השקולים האלה נקל להבינם גם
בלי המשך הקודם והמאוחר, ואמנם כן, גם המורם מהספר ההוא פה כיוצא
בכל הספר, כי עלו בהשירים כלם קמשוני הטעות, נלקו בחסר ויתר, ואין
בית מבתיהם אשר אין שם מלים — ואנכי תקנתים נקדתיים ושקלתיים במאזני
צדק, ופרשתים ככל הצורך, ברוך השם כי הנחני בדרך אמת ברובי הגהות,
כאשר עיני הקורא המבין תחזינה מישרים, יראו ישרים וישמחו ויגילו בכבוד
רבי ידעיה ז"ל, בהגלות להם כי לא רבר מליץ גדול היה כמו שהוא נקרא
בשלוח: המליץ, כי אם גם משורר גדול כבר בימי עלומיו, כי חבר את הספר
„צלצל כנפים“ הזה בהיותו בן שמונה עשרה שנה כמו שמספר בעצמו בראש

⁽¹⁾ הוא ספר תפארת שיבה (ברלין תרמ"ד) ובראשו נדפס ס' אוהב נשים. (ש"ז ה'ה').

ספרו זה, וכבר אז היה בקי במליצות הקדמונים ושיריהם ופיומיהם הישנים, (כמו שהיה אביו המשורר רבי אברהם ז"ל בקי בהם ובשמות מחבריהם אשר לכלם בשם יקרא בשירו הנפלא חרב המתהפכת) והיה בקי אז גם כן בהגדות חז"ל, וכבר בשנה שלפניה חבר את ספרו הנכבד במוסר: ספר הפרדס, והתעסק כבר בשאר ענינים נכבדים מהם (מעניני ס' הפרדס) גבוהים עליהם כמו שיאמר בסוף הספר ההוא.

עמוד א':

שִׁירֵי לֶכֶל שְׁמַעְיִי	א' שִׁיר צִלְצִל־שִׁמְעַ
יָנַעַם לְאֻנִּים:	יַעֲרֵב לְרַעֲיוֹנִים,
יַעֲוֶה לְמַרְחֹק,	ב' פִּנְפִי גָאוֹנוֹ, בָּם
צִלְצַל כְּנָפָיו.	עֲדִיכֹן קָרְאֵתִיהוּ:

שני בתים, כל בית בעל ש"ת יתד ש"ת, ש"ת יתד ש"ת, כן בדלת וכן בסוגר; וכל בית מחולק לדי' חלקים. והסופר לא הרגיש שהוא שיר שקול, וכתבו על דרך חרוזים פשוטים; והמחבר אומר בפירוש מקודם לו; "תחלת דבריו פי דבר השיר", כונתו: כי הוא מתחיל דבריו בשיר שקול, שהוא זה. — מפני דוחק המשקל הבלוע המשורר החטף שבעין; יערב "רעיונים" ציל: כמו שהגהתי, לא: "לרעיוני", ככתוב. "גאונו"; הכינוי מוסב להשיר, כלומר: דברי שירי הם כנפי גאונו של השיר, ובם יעוף כו'. —

עמוד ג':

א' תִּבֵּל אֲשֶׁר שָׁמַתְי נִבְלִים כְּנֹזְרִיךְ וְעַדֹת יִשְׂרָאֵל בְּצִדְקָתָם מִזֹּרִיךְ
ב' רֹא בַחֲרוֹנֶךָ, וְכֹל — זֶה יַחֲשֶׁק, בָּם פִּנְחָ — לָתֹ, וְזֶה קֶץ בְּהוֹד אֲבִנֵי נֹזְרִיךְ
ג' תִּדְמִי לְאִשֶׁת זְנוּנִים, תִּמְ לְמוֹל תַּעֲבִי חֶפְצָה, בַּחֲשָׁקָה, וְתִרְחַק מִן נֹזְרִיךְ.

שיר בעל ג' בתים, בעל ש"ת יתד תנועה יתד ש"ת, כן בדלת שבבית הראשון וכן בסוגרו; וביתר הבתים, הסוגרים שוים לסוגר הראשון, והדלתות הן בעלות ש"ת יתד תנועה יתד ש"ת יתד. בבית א', הגהתי: "נבלים", במקום: "נבל", כי כן יגיד עליו ריעו: "מנזריך", וכן יגזור המשקל, והגהתי: "מזריך", במקום: "זריך", שהוא זר להמשקל — "מזריך", הוא כמו: מזרה ישראל יקבצנו. "מנזריך", הוא כמו: מזנו יך כארבה. "יעדת", מפני להץ המשקל, הוכרח המשורר לבלוע את החטף פתח שבעיניה. — בית ב': "בחרונך", [צ"ל] רא בחרו בך, ומוסב על עדת הישרים — וכל זה יחשק, איש זה יחפץ את הכל, יתאוה לכל קניניך, "בם בנחלתו", איננו שמח בחלקו, אשר נחל ממך. "בם בנחלתו", כמו: בוסכו את חלקתי; ואולי כתב המשורר; בזו, כלומר: מאם בנחלתו, כמי: קץ, שבסוגר, יתענין אחד. "זה קץ" כו', ואיש זה מסתפק במועט ההכרחי, ונפשו קצה במותרות התבל, שהן כל אבני חפץ שלה ואף המעט הזה לא תתן לו. וכונת ההתנגדות של "זה וזה" היא: זה, אשר הוא מהמון הנבלים, וזה, אשר הוא מעדת הישרים — "אבני נזריך", מן: אבני נזר, והניע הנוזן של נזריך. — לאשת זנונים אשר לא תשבע זנות במאהביה

הזונים אחריה, לבר, אזי תקע נפשה מהם, ותלך לה לעגב על אחרים, גם אל אלה אשר ימאסו בה ומתעבים את תאותה. — ונעזרתי בהנהותי לבית הג' הזה, במליצת המשורר שלנו עצמו בבחינת עולמו, בדבור המוסב גם שם לעומת התבל, המתחיל: „תבל מקור הבליה“, שאחר שאמר שם: אף כי בחזוטי השוקיד בני בלי שם ואנשי השם המה שונאיד כו', — והוא מאמר דומה למה שאמר כאן בבית הא', — וסיים שם את מליצתו בזה, באמרו גם שם, כי התבל תעשה מעשה אשה זונה, בזה הרשון: היית בעיני כאשה זרה סכלה זוללה, כל אשר יוסיפו לאכול מפתה ולשכב בחיקה, והיו לה לבן, אז תפסע ל ב נ ה בעת ההיא, ואח או בן השנואה לא תבירי, כלומר הכל שוים בעיניה למלאות תאותה; ולא תכדיל ביניהם. —

שם:

א' ריב עם אַמַת שֶקֶר, וְכִי יִמָּן
בו, אֹת אַמַת, יוֹסִיף שְׁנֹא אֹתוֹ;
ב' אִם יִחְשֹׁק פֶּשַׁע, וּמִוֶּלֶד רִשָּׁע
ךָ, וַיִּמָּהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ. —

שני בתים בעלי ש"ת יתר ש"ת ויתר ש"ת, בדלת ובסוגר. והשיר הזה הוא ממין שירי התנאים (בנקודה על הג', מלות מצומדות, או משותפות, ע"ד שירי הרמבי"ע ז"ל בס' התרשיש), כי „אותו“ הראשון, מוציאו המשורר מכונת הכתוב, שממנו לקחו, להוראת השם: „אותי“ שהוא סמן לדבר, כלומר: כי יוסיף השקר לשנוא, לא רק את האמת בלבד, כי גם את אות האמת אשר יותן להאמת לאמת את דברו (יהוא ע"ד מליצת הכתוב: ונתת לי אות אמת); ותיבת: „אותי“ השניה, הוא כמשמעו בהכתוב, שממנו לקחו ג"כ, ממלת היחס: „אתי“. — והנה בדלת שבבית הא', הפעם מפלתי מלבי דבר: „שקר על: „אמתי“, אמנם לא שקר מלי, כי מוכרח הוא השקר לבוא פה, לפי המשקל והענין, שהוא, שהשקר יריב עם האמת; והמשורר יגשים את האמת ואת השקר. ובדומה לזה, אמר המשורר ר' אברהם בדרשי ז"ל (אביו של משוררינו זה, ר' ידעיה): „אבל ריב בין שפת שקר ותומי“, (שיר: חרב המסתפכת, עמוד א' שורה ז' בס': הותם תכנית); „ותומי“, הוא, כמו: באמיתותי. — תיבת „אמי“ כאן, כראש הכית הב', היא, להוראת: באמת (ע"י שרשים לרד"ק), כלומר: אמת נכון הדבר, כי השקר יחשוק בפשע, וירון לעומת הרשע, וימהר ויחיש מעשה הרשע: ומה נעמה המליצה הזאת! בסיומה עם סיום הכתוב דבראשית (י"ח, ז'). —

עמוד ד':

א' אַחֵר אֲשֶׁר קָנָה וְסוּף, וְסוּף
ב' עַל־סוּף וְסוּף מִיָּמָד; וְסוּף רָצוּף
ךָ יִסְדֹּן הָמָר, וְצוּף יְסוּף;
רָצָפָה, אֲנִי אֶקְרָא לָךְ: יִסְדוּף.

משקלו: שִׁית יתד שִׁית יתד שִׁית, בדלת ובסוגר (כהנ"ל). בית א': יסוף שבסוף הדלת, הוא משרש יסף, מענין: הוספה; ויסוף שבסוגר, הוא משרש סוף, כמו: וזכרם לא יסוף, וזה ג"כ על דרך שירי התגניס. בית ב'ית, תיבת: וסוף, שבדלת, הוספתיה מלבי, למלאות חסרון היתד. סוף, הוא מן קנה וסוף, שבבית הא'; וסוף, הוא מענין סופה. "סוף וסוף" הוא לשון נופל על לשון. והלא אנחנו הרואים, כי ראש וסוף מליצת המשורר כאן, על ההוראות השונות של מלת: סוף, המה מיוסדים — ויאמר המשורר: אחרי שרק קנה וסוף אשר יקמלו ויסיפו לצמח בכ, אתה הומן הרע הנדמה לים שמימיו מרים, והמים המתוקים המעטים אשר בכ, יספג אשר על כל אלה, על הסוף הגדל במימך, ועל הסער אשר במימך (ועל צופך הרצוף ברשף אש) אקראך בשם: ים סוף, שכל ההוראות האלה נכללות בשם הזה: ועתה, בוא וראה מליצת המשורר הזה עצמו, בבחינת עולמו, שאמר: העולם ים זועף (עולם זמן ואדמה ותבל, הכל ככוון אחד אצל המליץ והמשורר שלנו ולזולתו), כמו שאמר כאן: וסוף מימך, לפי הגהתי; ויאמר עוד שם: מתקה (של האדמה) וצופה, כקש בסופה, אחריתה וסופה, בקנה וסופה, קלון מתמיד וחרפה "רצופה", כמליצתו מענין הזה עצמו, ובלשון נופל על לשון. — ורבינו שמואל הנגיד ז"ל, שאמר באחד משיריו (זכרון לראשונים עמוד ל"ט): ונשף במ כיום ים סוף וספו בסופתו, היה לו למשורריו זה לעינים בזה. — כתבתי: "מימך", במקום: "ממך": "רצפה" כתבתי במקום: "אהבה", כי הסופר כתבה, רק אשיגרת לישנא, כי נפל לפומיה הפסוק: תוכו רצוף אהבה, עכ"פ, לא כתב המשורר: "אהבה", ואם לא כתב: "רצפה", אולי כתב: "איבה", ההפך כן: אהבה; שזה ג"כ נחשב לצחות אם, לשנות את לשון הכתוב וענינו מהפך להפך ממש — או שכתב מלה אחרת שדומה לזו בענין, אלא שאני בחרתי במלת: "רצפה", בהיות המשורר הזה הוא אוהב מאד לתפוש הסגנון של לשון נופל על לשון, עד בלי די. — ותמורת הלשון: "לך אקראה", שאיננו נכון לפי המשקל, הגהתי: אני אקרא לך. —

שם:

א' יום רד לבית יד נדיב, נמסר ביד צר וסר,
אז, כל־יקר רב ושר סר, יאחזם צער;
ב' באשר בכם־לו, יהי עין יד לברזל, נהי
יגדי, וקנינים וְהי אל כל־עצי יער.

השיר הזה, משקלו: שתי תנועות יתד תנועה, יתד שִׁית, יתד תנועה יתד, בדלת; שִׁית ית, יתד שִׁית, יתד שִׁית, בסוגר, והוא משקל קשה. תיבת: "נדיב", בדלת של הבית הא', הוספתיה, כי היא מוכרחת לבוא, ובלעדה חסר יתד וחסר הנושא; והיא מוסבת למעלה (לפני עצם השיר) על: ויגדיל (כצ"ל: במקום: ויבדיל) — "הנדיב רגזו", וספני המשקל נאלץ המשורר

להניע התאר: "נדיב", במפורד, ואם כי מנהג הכתיב הוא להניעו רק בסמיכות. וכתבתי: צר, במקום: צור. והוספתי גם תיבת: סר, בסוגר הבית הא', שהיא גיב מוכרחת לפי הטעם והמשקל. והמשיורר ישתמש בשורש: "סור" פה, לשתי הוראות, בדלת הוא, כן: הכל סר, תאר לאיש נאלח; ובסוגר הוא פעל, לאמר: כי יסור כבוד כל נדיבי ארץ (הגדולים והנכבדים) בהשפיל עצמו אחר הנדיבים לרדת אל בית אחד הזדים; ולא עליו לבדו עזה, כי מסר עצמו ביד אחד הפחותים, כי על כל נדיבי עם עזה, וכלם יאחזו צער. "צר יסר", ושר סר, לשון נופל על לשון. והמשורר מסיים הענין, בבית הב', במשל הנאה של המדרש רבה דבראשית (סוף פיה): כיון שנברא הברזל התחילו האילנות מרתתים כו'. — בתיבת: כאשר, ברוש הבית הב', נלחץ המשורר להבליע את החטף פתח. — וקנים והי אל כו', כלו': אוי: קנים כו'. — והנה השיר הזה, הוא, עיד השירים המרובעים, במקצת, כי יחרוז המשורר בהבית הראשון, בהברת: סר, גיפ, ובהבית הב', בהברת: הי, גיב גיפ, חוץ מן החרוז בהברת: "ערי פעמים, בסופי הבתים: אבל לא יכוון את המשקל עם החרוזים רק בהבית הב'. —

שם:

א' זמן רע, יחלל	מזידים, וחלל	חסידים, וקלל	פתמי, ששוני.
ב' ונפשי כצודד	כצדקי, ויודד	לחיקי, ומודד	לחיקי, אסוני.
ג' וכמה אכחש!	באמרי: אכחש	בשרי, וגרש	אגרש, נאוני.
ד' ואולי יענון	וסכל, יחונן;	ואוכל מצאחן	בעיני אדוני.

שיר מרובע, בעל ית ית, ד' פעמים בכל בית. בבית הבית הגהתי: ונפשי, במקום: ונפש, כי על עצמו ידבר הנבל — והפכתי הסדר, והגהתי: לחוקי, במקום: לחיקי, וענין: ישודד לחוקי, הוא: יגזול לחם חוקי; והגהתי: לחיקי, במקום: לחקי, וענין: ומודד לחיקי, הוא, עדהיב: ומדותי פעלתם ראשונה על חיקם. "לחוקי, לחיקי", הוא לשון נופל על לשון. ובבית הג', הגהתי פעמים: אכחש, במקום: אנחש, פעמים: "אכחש" הראשון, ענינו: אכזב; והשני, מענין: ובשרי כחש משמן — ובמקום: וכשרי, הגהתי: בשרי, כי כן יכריח המשקל והענין — ושיעור הבית הד', הוא: ואולי יחונן יעונן וסכל, וכינוי: יחונן, הוא מוסב על הזמן שקדם זכרו. וכונת: ואולי, בבית הד', הוא מענין תאוה ותקוה, כמו: אולי יחנן (עמוס ה', טז.), אולי אוכל. — והמשורר ישים בפי הנבל, לאמר: אחרי שהזמן הרע הוא הכהלל את המיזידים, ומחלל את קהל החסידים, ואם אלך בתום, אזי יקלל את ששוני, כלומר: הוא מערב את שמחתי, ואם אצדיק את נפשי יצודנה לקהלתה, ויגזול את מזוני, וימוד לי אסון תחת ששון; ולמה זה אנכי אצדיק את נפשי? ומה מאד אשים שקר בנפשי! לאמר: כי אמנע את עצמי מטובות העולם הזה, כי אחסיר את נפשי מכל ענג, לדלדל כחי, ולשלח רון במשמני בשרי, ולהכריח

את כבודי וגאותי. הלא הוא הזמן ישמע אל מעוננים ואל קול סבלים, שומר הבלים; הלא יש תקוה גם לי, אם אהיה מעונן, היינו מנחש, ואלך בדרך שהסכל הולך, או אז, יחנני אדוני הזמן, ואמצא חן בעיניו, גם אני. —

שם:

- (א) אֲשֶׁר קָמַת וְחִכְמָת וְרָמַת
(ב) וְכַתְּוֹדוֹת וְכַחֲמֹדוֹת גְּבֵרַת
(ג) מִנֵּה רִנְלָה וְרִנְלָה מִבְּנֵי־אִישׁ
(ד) רָאָה מְרָאָה נִשְׁמָה בְּנִשְׁמָה — וַיַּעֲתָה לְזֹאת בְּהָה וּמְרָאָה.
וְשָׁמַת בִּיקָר וּפִשֶׁךְ לְבִיָּאָה,
וְרַכְב־בֵּין וְסוֹס־הוֹד צִבְאָה;
וְשִׁים חֲבֵרַת הַמוֹנֶם לָהּ שְׁנוּאָה!

יתר שית יתר שית יית בדלת ובסוגר. המשורר הניע היו"ד של ביקר, בסוגר הראשון, מפני לחץ המשקל, ובשביל יופי החרוז, כתב: לביאה, במקום: לביא; ובדלת הבית הב', הבליע המשורר החטף פתח של ח': ובחמודות; ובסופה הגהתי: גברת, במקום: גברתי. הכינוי של צבאה, מוסב על נפשך. בסוגר של הבית הג', הוכרחתי לתקן: המונם, במקום: המון, כדי להעמיד המשקל על מכונו. — בבית הד', נשמה, הוא מן: שמש; "נשימה" מן: נשם; "מראה" הראשון, מן: מראות הצבאה, כלי ראי, "ומראה" השני, במפיק ה"א, תחת: מראה; והשיעור: ויפעתה ומראה לזאת כהות; והשיר הוא נחמד ונעים ומובן למכין. —

עמוד ה':

- (א) נִשָּׂה אֲנִשִּׁי־וּמָן בָּנִים וְאִבּוֹת! שְׁנָא זָדוֹן, שְׁנָא מָדוֹן וְאִיבּוֹת!
(ב) וּמִהֲרָךְ בֵּין עֲדַת דּוֹרְשִׁים בְּאִבּוֹת? וּבֵין סוֹכְאִים וְדוֹר דּוֹרְשִׁים בְּאִיבּוֹת?

משקרו במשקל השיר הקודם, בסוף הדלת הא', הגהתי: ואבות, במקום: ובנות. כי מלבד שאין המליצה עולה יפה, בלשון: ובנות, כי בנים ובנות הכל חד, ואין בהם שום התנגדות במליצה ליפותה — הנה גם החרוז יורה, כי צדקה הגהתי, כי גם הדלתות הן חרוזות פה ושוות לסוגריהן. וכשם שנמצא בלשון: אבות ובנים, כך נוכל לומר: בנים ואבות. ומליצת הדלת הזו בכלל, היא, ע"ד מליצת הכתוב: שבעי עמך ובית אביך — והמשורר מדבר לעצמו שישבה את אנשי זמנו כו', וכתבתי: נשה, במקום שכתוב: נשי (כלומר שמדבר המשורר לנפשו —) מפני הלשון: שנא, הבא פעמים בסוגר. — בבית הביית, הגהתי פעמים: באובות, במקום: כאובות; אובות שבדלת, הוא מן: אוב וידעוני, ואובות שבסוגר, הוא מן: כאבות חדשים יבקע, וחרז המשורר גם כאן, בשמות משותפים. — גם הגהתי: "עדת", במקום: "ערש", ועדת שבדלת, מקביל לעומת: ודור שבסוגר. והמשורר מדבר אל לבו, ואומר: מה לך להיות נמנה בחבורה אחת עם אותם האנשים, הדורשים אל האובות, עם אלה השכורים אשר לא יספיק להם לתת בכוס עינם, כי אם

יִדְרְשׁוּ נֹאדוֹת שֶׁל יוֹן — וְהַסּוֹפֵר שָׁכַתָּב: עֲרֵשׁ הוֹכִיחַ לַהֲנִיחַ עַל עֲרֵשׁוֹ
 הַיּוֹם, וְדִרְשׁ וּמָצָא: כְּאוֹבוֹת, מִן: כֹּאֵב: אֲבָל הַלְשׁוֹן: דִּרְשׁ, נִקְשֵׁר עִם בֵּי, וְלֹא
 עִם כֵּי: וְסֵה קֶשֶׁה הַלְשׁוֹן: עֲרֵשׁ דּוֹרְשִׁים! — גַּם קֶשֶׁה לַהֲנִיחַ בַּלְשׁוֹן עֲבָרִי,
 אֶת הַשֵּׁם: עֲרֵשׁ, וְלִכְתּוּב: עֲרֵשׁ: אֵין זֶה כִּי אִם נִתְחַלֵּף לוֹ לְהַסּוֹפֵר דִּי בִרְיָ,
 וְתִי בִשׁ. — וְנִרְאָה בְּעֵינַי, שֶׁבַלְשׁוֹן: „עֲדַת דּוֹרְשִׁים בְּאוֹבֵי־תִי, יִכוּן הַבִּשּׁוּרָה
 עַל בְּעָלֵי הַמַּסְתִּירִין שֶׁפָּרוּ וּרְבוּ בִּימֵינוּ, אֲשֶׁר שָׂרְצוּ אֹז כִּימֵי הַרְסָבֶיךָ זִיל וּמִימֵי
 תַלְמִידוֹ הַרְשָׁבִיא זִיל, וְנִתְפַּשְׁטוּ בְּאֶרֶץ סַפְרָד וּנְגַב צִרְפֵּת עַל יְדֵי תַלְמִידוֹ
 תַלְמִידֵיהֶם. — וְאוֹלֵי רַבּוֹ גַּם בְּשִׁיר: זִמֵּן רַע, לַמַּעֲלָה, בַּלְשׁוֹן: יַעֲזֹנֵן וְסַכַּל
 עַל זֶה הָעֲנִין עֲצֻמוֹ. — וְאַפְשֵׁר שֶׁכֵּבֶר בִּילְדוּתוֹ שֶׁל הַמְּשׁוֹרֵר הִחֵל נִגַּף הָרִיב
 עַל דְּבַר לִימּוֹד הַחֲכָמֹת הַחִיצוֹנִיּוֹת, וְשַׁעַל זֶה רָמַז הַמְּשׁוֹרֵר פֶּה, בְּאִמְרוֹ:
 שָׁנָא מִדּוֹן וְאִיבּוֹת. —

שם:

א' זִמֵּן לְכַסִּיל מָרוֹם יִקְרָא: כְּסִיל, עֵשׂ לְעֵשׂ-בְּנֵי: וּפָתַח תַּחְתָּיו פְּתָתִים:
 ב' וְתַחַת: בֶּן-נִמְלִים: בֶּן נִמְרִים. וְתַחַת: בֶּן פְּחוּתִים: בֶּרֶךְ-פְּתָתִים. —

מִשְׁקְלוֹ כַּמֶּשְׁקַל הַקּוֹדֵם. בְּבֵית א', הִגַּהְתִּי בְּדִלָּה: מָרוֹם, בְּמָקוֹם: מָקוֹם,
 וְהוֹסַפְתִּי מַלְת: כְּסִיל, שֶׁהוּא הַכְּרַחֲתִית לְפִי הַמֶּשְׁקַל וְהָעֲנִין: וּבִסְגֹר הוֹסַפְתִּי,
 מַלְת: לְעֵשׂ, וְהִגַּהְתִּי: בְּנֵד, בְּמָקוֹם: בְּגוֹדוֹ, וְהוֹסַפְתִּי מַלְת: וּפָתַח.
 וּבְבֵית הַבֵּיִת כִּתְבֹתֵי שְׁלֹשׁ פַּעַמִּים: בֶּן, בְּמָקוֹם: בֵּין, וְהִגַּהְתִּי: בֵּר, בְּמָקוֹם:
 בּוֹחֵר, אֹז: בּוֹ בֵּר. — „כְּסִיל מָרוֹם, הוּא כְּסִיל הַשָּׁמַיִם, מִן: עֵשֶׂה עֵשׂ כְּסִיל
 וְכִימֵה, וְכֵן: עֵשׂ. „לְעֵשׂ בְּגֵד“ הוּא מִן: כְּבֵגֵד יֹאכֵלֶם עֵשׂ, וְכִדּוּמָהּ. וְפֶה, כְּמוֹ
 גְּדוֹל מִכָּה הַפֶּחַת, כִּי הַנוֹפֵל בַּפֶּתַח יִכּוֹל לַעֲלוֹת מִמֶּנָּה, אֲבָל הַנּוֹלָכֵד בַּפֶּתַח
 אֵין תְּקוּהָ לוֹ; עַל כֵּן נֹאמַר: וְהָעוֹלָה מִתּוֹךְ הַפֶּתַח יִלְכֵּד בֶּפֶה — פֶּתַחִים
 הָרֵאשׁוֹן, הוּא מִן שֵׁרֶשׁ פֶּחַת, מִן: בְּאַחַד הַפֶּתַחִים, בֶּן נִמְלִים, עִם לֹא עוֹ,
 יִמִּיר הַזִּמֵּן בֶּבֶן נִמְרִים, הַגְּבוּרִים (כֹּאֲלוֹ יִחַלֵּף הַזִּמֵּן גַּם הוּא אֶת הָאוֹתִיוֹת:
 לִמְנִיר —). פֶּחוּתִים, מִן: פְּחוּת, מִן: פְּחוּתִים שֶׁבַתְּלִמּוֹד, פֶּחַתִּים, הַשֵּׁנִי, הוּא
 הָרִיבּוּי, מִן שֵׁרֶשׁ וְשֵׁם: פֶּחַח; בֵּר פֶּחַתִּים, הוּא מַלְשׁוֹן הַתַּלְמִיד: בֵּר פֶּחַחִי,
 בְּנִי דְּבִרְכּוֹת (י"ג, ע"ב). וְשֹׁאֵר מְקוֹמוֹת (הַמְּסוּמָנִים שָׁם). יִפִּי רִשִּׁי זִיל בִּשְׁבַת
 (ג' ע"ב): בֶּן גְּדוּלִים, וּבִפְּיָ נִזִּיר (נ"ט, ע"ב). הַמִּיּוֹחֵס לוֹ, פִּירֵשׁ בְּנוֹ שֶׁל
 תַּלְמִיד חֵכֶם, וּבַעֲרוֹךְ: פִּי בֵּר רִבְרַבְנִי כִּדְכֹתִי, וְהַפֶּחַת הָרֵאשׁוֹנִים, וְזֶהוּ
 הָאִמָּה. וְכּוֹנֵת הַשִּׁיר בְּכִלָּל, כִּי הַזִּמֵּן אֵין בּוֹ דַּעַת לְהַבְדִּיל בֵּין פְּחוּתֵי הַמַּעֲלָה
 וּבֵין רַבֵּי הַמַּעֲלָה, עַל כֵּן עוֹלָם הַפּוֹךְ אֲנִי רּוֹאִים, כִּי נִתְּנוּ הָעֲלִיוֹנִים לַמַּסָּה
 וְהַתַּחְתּוֹנִים לַמַּעֲלָה, נִתֵּן הַסֵּכֶל בְּמָרוּמִים רַבִּים, וְאִישׁ שָׁכַל בְּדִיּוּטָא הַתַּתְּחוּנָה —
 וְגַם הַשִּׁיר הַזֶּה הוּא שִׁיר שֶׁל שְׁמוֹת הַמִּשְׁוֹתִפִּים. —

שם:

א' וְדוֹן פְּתִי וּפְתָהוּ, כִּין! יִבִּיאוּ כֹּאֵשׁ הַפֶּתַח, בְּחֶרֶב אֶל־נִדְנָה
 ב' וְתַת נִפְשׁוֹ קִבְּרַת תְּאֹתוֹ אֲוִיל תִּדְּבֶק אֲוִי נִפְשׁוֹ בְּדִינָה. —

כמשקל הקודם. הפכתי הסדר, וכתבתי: ופתחו בין, במקום: בין ופתחו; וכתבתי: באש, במקום: כאש, וכתבתי: קבורה, במקום: חבורה, כי כן בכתובים נקשר "קבורה" עם תאוה — ויאמר המשורר: זדונו של הפתי, כפתיותו, יביא אותו בהכרה לאשו של גיהנם; כי זה מחייב את זה, כמו שעתידה החרב בחיוב לשוב אל הנרץ שלה. ואחרי שהתמכרה נפשו לתאוה, שהיא קבורתה, אזי לאהר הקבורה, בעל כרחיה היא דבוקה (ר"ל: מסורה) להדין של הגיהנם. כינוי: "בדינה", מוסב להתפתה שלמעלה. ועל המשורר לכתוב: בדינה, במפיק היא, בלא ככתוב, אחרי שימליץ המשורר דרך צחותו, להוציא את משמעות הכתוב של שם העצם: דינה, למכון דין ומשפט — והיה אפשר לקיים הנוסח: חבורה, כלומר: כשהסכל נותן את נפשו להתחבר עם התאוה, אזי תתחבר גם עם התפתה; אפס כי הגהתי נראית לי עקרית. "בין" הוא ציווי, לאמר: הבן בדבר! —

שם:

א' אֶל־תִּאֲמַן בְּאִישׁ וּבְגֵדוֹ תִּחְשַׁב אוֹלִי יְדִיד־חֲשֶׁקְךָ לְנַפְשְׁךָ יֶאֱרָב;
ב' הוֹלֵךְ בְּרֶגֶשׁ יֵשׁ בְּתֶם־לִבְּךָ, וְיֵשׁ נֶכֶל, בְּעֵת יָדָם, וְהַחֲרִישׁ יַעֲקֹב. —

ג'פ ש"ת יתד, כן בדלת וכן בסוגר. והמשורר הבליע את החטף סגל של ה' והחריש. בדלת א', הגהתי: באיש, במקום: באנוש, והגהתי: תחשוב, במקום: יחשוב; והגהתי בסוגר הב': נכל, במקום: נכלל. והגהתי: תחשוב, במקום: יחשוב, היא מוכרחת, כי הלשון: ובגדו יחשוב, הוא לשון סגומגם וקשה מאד, כי נצרך לפרש, כי הוא יחשוב בבגידתו, היינו: איך לבגוד בך, באותה שעה עצמה, שאתה מאמין בו, וזה מיותר, אחרי כה שבא בסוגר, או שהסוגר מיותר — ולפי הגהתי: ובגדו תחשוב, הכונה: אל תאמין בשום אדם, שהוא ידיך וחשקך, רק חשוב, כי יוכל לבגוד בך — אפס כי גם בזה לא הונה לי, כי גם הלשון הזה קשה קצת בעיני; על כן נראה לי כמעט לדבר ברור, שצ"ל: יעזוב, במקום: יחשב. ויזהיר המשורר, ויאמר: לא תאמין אפילו באיש שיעשה מעשה יוסף הצדיק, ויעזוב את בגדו, שמא אותו האיש, שהוא האהוב לחשוקתך (ידיד חשקך, הידיד של האשה אשר חשקת בה —) הנראה לעינים כאיש תם, הוא יצפון לנפשך ויארוך לרמך; כלומר: שאשתך אהובתך, האהבת אותו, תסיתנו להרגך, בשביל שיוכלו למלאות תאותם הרעה והגרועה, באין מורא ומכלים דבר, והוא מראה עצמו תמים, למען לא תהיה נשמר ממנו. וזה מיוסד עפי' המ"ר דבראשית (פ"י): ד"א הן אדוני, מתירא אני מאדוני, אמרה לו הורגתו אני כו' (והוא ר' ידעיה המשורר והמליץ הזה ז"ל היה בקי רב במדרשים עד שחבר פירוש עליהם —). ומסיים: כי אין לשפוט למראה עינים כלום, כי יש אדם, עושה כל מעשיו ברעש, ובסופה וסערה דרכו, והוא, בכל זאת איש צדיק תמים; ולהפך יש איש שכל מעשיו במתינות, והוא הולך חרש, וחורש רעה על רעה, וטרמה את הבריות. — והנה כתבתי: והחריש, במקום שכתב: ויחריש,

אף שלפי הענין נכון יותר לבוא: ויחריש, כמו: ידום שלפניו. כי נ"ל שתפש המשורר בלשון הכתיב ממש, והחרש יעקב. כי זה דרך צחותו, לדבר בלשון הכתיב, ולהוציאו לכונה אחרת כמו שראינו למעלה בלשון: שנה אותי. ובלשון: תדבק נפשו בדינה, ובבחינת עולמו: בלשון: אז תפשע ל ב נ ה). וזה הדרך בכלל, היה נחשב בעיני משוררינו ומליצינו לפנים לדרך צחות (עי' מזה בספרנו: שה"ש אשר לשלמה נ' גבירול ז"ל סוף עמוד ל"ד). — גם כאן, לא הרגיש הסופר, שזה הוא שיר שקול, וכתבו על דרך החרוזים הפשוטים, אף שבפירוש אמר המחבר: ואשא משלי. — והשיר הזה הוא מסין השיר הנקרא: שיר עובר, בעבור שאינו חורז רק באות אחת (עי' מזה במאמר שקל הקדש בסוף ס' לשון למודים לר' דוד יחיאל ז"ל). —

שם:

(א') יִבְקֹשׁ הַזֶּמֶן אִישִׁתָּם לְרִדְפוֹ וַיִּשְׁתַּעֲשַׁע בָּחַר פִּתְנוֹ חֲנָפוֹ
(ב') יִבְיֹאֲנִי יִקְרְבֵנִי בְּתַמִּי וַיִּפְצֹרֵנִי בְּכַסְלֵתִי: חֲנָה פָּה.

יתד ש"ת יתד ש"ת י"ת בדלת ובסוגר. המשורר הבליע את החטף של העי"ן הא' של וישתעשע. התיבה: יקרבני, היא מחולקת בכ"י, למען הראות היתד, כמו שעשו כן המשוררים למרבה. ויאמר כאשר יחפוץ הזמן לרדוף את איש הולך בתום, יחניפו ויסיתו להשתעשע על חור הפתן שלו, יביאהו אליו ויקרב אותו, והתם בכסלו, יאמין בו, ולא ישמר מרעתו, כי יפתנו לחנות אצלו; והמשורר חורז הסוגר גם כן, על דרך המלות המשותפות, כאלו: חנה פה, הן מלה אחת, כמו חנפו. —

שם:

(א') נִפְשִׁי! בְּרִישִׁי קָרָאוּ לָךְ: יְחִידָתִי! אִישִׁים וּבְרִכוּשִׁי: בְּתֹאֶל וְחִתִּי!
(ב') אֵין־אִישׁ בְּעֵינִי וּמְרֹדִי לְסַעְדִּי, אֵין מִצִּיל אֲנִי מִי־דָבָר יְחִידָתִי.

ש"ת יתד ד"ת יתד ש"ת בדלת ובסוגר. והמשורר הניח הרי"ש של קראו, והבליע החטף של עי"ן לסעדי; והמלה: וברכושי, חלוקה לשתיים בהכ"י, להורות על היתד, כנ"ל. תיבת: אין, מקומה בהדלת, כמו שהצגתי. — ויאמר המשורר לנפשו: מתחלה, כשהייתי רש, היו אנשים שקראוך, כלומר: שקראוני: ידידי יחידי! ואף כי בעשרי, והיו צריכים לנדבת לבבי, קראוני: בת אלהים ומקור חיהם! ועכשיו — כשהענתי, וירדתי מנכסי, אין סוכך את ידי ואין מציל אותי; וזה ע"ד: אין מקרבין לו לאדם אלא בשעת הנאתו. וימשיל המשורר, לאמר: כי קראו לו החונפים אותו, בשמות יקר וכבוד כשמות שהנפש קרויה בהן: יחידה חיה ובת אל, כלומר חלק אלוה ממעל. — ויותר נראה בעיני, כי השתמש פה המשורר בתאר: יחידה פעמים, לשתי הוראות, כי יחידה אשר יצאה ראשונה בהדלת הא', איננה קריאה של חבה וכבוד כהאחרונה, לאמר: שאין בעולם דוגמתה כי אם קריאה של צער

ורחמנות, כלומר: עניה בדורה וגלמודה כמו שמצינו: יחיד, נדרף עם עני (תהלות כ"ה, ט"ז). יחידים עם אסירים (שם ס"ח ז'). —

שם:

א' על אפך אט מנתיבתך
ב' רמה צדקה אחזיק בו ונחית
ג' עת החרישך אחשבה תם אכל
ד' אוחיל שקרי רב, והנה אמצאה
ה' מזבלי עבודת-אל ואחבה-שם ולא
ו' הרבו חלליך חלליך, עדי
ז' תדמה לים שקעו בדלחינה וכן
ח' עלייך ספו כסילך, אכל

חמס! ומחלי עוד ולפיתך?
ישר, למושים, בם להשחיתך
אברה, בעת אארח בחברתך
כי אעבדה, צר, ושנאתך
למצא תלאה בעבודתך
כי צופך ימר, כלענתך
לא נחיה צדיק בדרתך
ספו בני-עלשך וכימתך.

שיר בעל ג'פ שית יתר בדלת, וב'פ שית יתר ג'ת בסוגר, מלבד הבית הראשון, שמשקל דלתו כמשקל סוגרו, בבית הא' הגהתי בדלת: אט, במקום: אנו, כי נתחלק אות דמ' של: ואט, לשנים, ונעשה: נו — "אט מנתיבתך" הוא מן: דרכו שמרתי ולא אט. — וכתבתי בסוגר: חמס, במקום: "העת" כי לא תתכן כאן הקריאה להעת, משני פנים. הפן האחד: כי המשוררים הקדמונים הסבו תמיד את תלונתם על הזמן הכללי, ולא על העת הפרטית — הפן השני: רא יתכן שידובר בהעת בלשון זכר, ולא עוד אלא שיאמר עוד המשורר בבית הו', "בדורותיך" היתכן לאמר כן על העת או הזמן? היש לך דור שאין בו עת או זמן? האם יש זמן ועת בלי זמן ועת? — ואמנם המשורר יגשים את חמס בני אדם, כמו ביהזקאל (י"ג, א'). ובתהלות (נ"ה י'). ומקומות הדומים להם, ולא על הזמן יתלונן פה המשורר, רק על החמס תלונתו; וזה מוסב על מה שקדם שם (סמוך לפני השיר הזה) אמרו: ויוסף שאת ידיריה משלו על כי לאף החמס והרמיה, שב מדרכו והיה — ונשתבש אצל הכללר: הח' בה' והמ' בע' והס' בת'. — וכן גם כלי מלחמתו של המשורר להשחית בם (על ידם) את החמס, הם דברים הפכים ומתנגדים ממש להחמס: צדקה אשר בבית הב' הגהתי: אחזיק, במקום: החזיקו, כי כן יחייב המשקל והענין, שיחיד הוא המדבר בעדו; והגהתי: בם, במקום: בהר, שאין לו ענין כלל, והיה כתוב: בהם, ונמחקו דופן השמאלי ודופן התחתון מהמס' הסתומה, ונעשית ר"ש, והסופר לא השגיח על המשקל וכתב: בהם, תמורת: בם. — לענין בית ג' עי' לעיל, שיר: אל תאמן, בית ב'. — בבית ה' הגהתי: שכרי, במקום: שכרך, ואם נקיים בדוחק, הנוסח שכרך, ולומר שהכוונה; השכר הבא מסך, השכר אשר תתן לי, כי אז עלינו לנקד: שכרך, ורא: שכרך. — והלשון: והנה אמצאה... צר, הוא עדה"ב: צר ומצוק סצאוני, ושיעור המאמר, הוא: והנה אמצאה צר ושנאתך, כי אעבדה. — בבית הה', הוכרח המשורר להבליע בה'א הא' של: ואהבה, את

החטף פתח; והגהתי. ולא, במקום: ולו. — בבית הוי"ו, במקום שכתוב בדלת: הרבה חלליך חלליך (פעמים), כתבתי: הרבו חלליך חלליך. הרבו חלליך, הוא עדה"כ: הרבה את חללינו — (ועדה"כ: רבים חללים הפילה), חלל חרב. חלליך חלליך, הוא לשון נופל על לשון; חלליך, הוא מן: תוף וחליל. והכונה: ואפילו כשתנגן ותכה בחליל, תכה חללים; כלומר: כך יהפכו השמחות לאנחות, הששונים לאסונים, הטובות לרעות, והמתוק למר, כמו שמסוים ואומר בהסוגר: כי הצוף של החמם יהי מר (באחרית) כלענה שלו. — כלענתך, הוכרח המשורר להבליע את החטף פתח של העי"ן — ונכתבה התיבה: כלענתך, שתי תיבות: כל ענתך, להורות על היתר של: כל, והיתה ראויה להכתב: כלע נתך. — בית ז', כתבתי: בדולחינו, במקום שכתוב: כד ולחינו. בדולחינו, הוא הרבוי והכינוי של: בדלח; ונתחלף הבי"ת ככ"ף, ונחלקה התיבה לשתיים, מטעם חליקה של התיבה: כלענתך, כגיל, וגם כאן ראויה היתה התיבה הזאת להכתב: בדל חינו. — ועל דרך הכתוב: ובקום רשעים יחפש אדם, יאמר המשורר, כי בדור שהחמם שריו ושורר בו, אנשים צדיקים הם חבושים בטמון, כמו שהפנינים הם שפונים טמונים בקרקע הים. בית ח' ספו הראשון שבדלת, הוא מן: ספו שנה על שנה, והדומה לזה, והוא ספות הרוה — וספו השני שבסוגר הוא מן: וספו בתיים רבים. — עשך וכימתך, הרי זה מקרא קצר, בשביל דוחק המשקל. כי רצונו של המשורר ומכונו, הוא לומר: עשך כסילך וכימתך, ודרך המליצה של ההתנגדות, לאמר: כי יש שני מיני כסילים, כסילים ממש שבארץ, (והם כסיליך שבדלת) בני חמם, השותים לרויה יין חמסים ויוסיפו ויבקשו עוד, וכסילים שבשמים — הם המשכילים המזהירים ככוכבי מרום — אשר ספו בעון הראשונים, ויאספו נגהם (ועי' למעלה, שיר: זמן לכסיל מרום כו') והבית הזה הוא כמוסיף על דברי הבית הקודם וכמבארו. —

שם:

א' תמו מתיי־שכל, ואיך קמו מודים לריק? מה יאמרו: חכמה
ב' פתים לעש עש יאמרו: וכסיל לכסיל, וכימה יאמרו: כי מה.

משקל השיר ש"ת יתד ש"ת יתד ש"ת, בדלת ובסוגר. השיר הזה דוכה בענינו, לשיר: "זמן לכסיל מרום", ויובן זה משם; וההפרש שביניהם, הוא: ששם מיהם אותה הפתיות להזמן, וכאן להפתאים. בסוגר הבית הראשון, הגהתי: סודים, במקום: עודם (וכן ראינו בשיר הקודם שנתחלף לו להלבלר מ' בעי'); והגהתי: חכמה, במקום: בקמה. — פותים שבראש הדלת של הבית הב', הוא הריבוי מן שרש פתה, ובסוף הסוגר השני, חלקתי את המלה: כימה, לשתיים — ויאמר המשורר: כי הפתיים חכמת מהי להם, על דבר של מה בכך, יאמרו כי הוא זה חכמה (כאלו בלע הי פלג לשונם, ואינם יכולים לדבר המלה: חכמה, בשלימותה, כי אם מחציתה השניה —); או שעל הפתי, השואל שלא מדעת: מה זאת? יאמרו: כי הוא בן חכם, וחכמה

נמצאת בו; ולהפך, על המשכילים המזהירים כעש וכסיל שבשמים, יאמרו: שהם כעש האוכל את הבגדים, ויכנום בשם: כסילים; ועל כימה שבשחק, יאמרו: כי מה היא, וכלא חשיבא היא להון. —

עמוד י':

א' לָחֶם תִּבְנוֹה לִבְ-אַנוּשׁ יִסְעָה, וּבֹי יִחְזֶה פְּנֵי-מִלְכּוֹ, וַיִּדְמָה בֶן-כֶּכֶד;
ב' יָמִם לְבִבְ-רִדְפָיו, וְשִׁשִּׁים פְּעָרִים פָּגְדִי לְעֻמָּתוֹ, וּמִסְּפָא כָרָה. —

משקלו ג' ש"ת יתר בדלת ובסוגר. בבית א' כתבתי בפני המשקל בסוף הדלת: "יסעה, ובוי, במקום שכתוב: יסעדנו בוי, ובסוגרו הבליע המשורר החטף סגל של ח' יחזה; וכתבתי בן כרך, במקום שכתוב: בן כרך". וזה מיוסד על מאמר המחוכם הידוע של רבא (חגיגה י"ג ב'): ולמה ישעי' דומה לבן כרך שראה את המלך. ויאמר המשורר כי חכמת אדם תסעדנו ותעמידנו לפני גדולים עד שהמלך במסבנו, וכבן מדינה (וכרך) ובן פלטיא, מלך ביפיו תחוינה עיניו ולא יבהל ולא יתמה (כפי' רש"י ז"ל שם). ועוד בזמן המשורר שלנו, היו אנשים של צורה בישראל אשר היה כח בהם לעמוד בהיכלי מלכים כהמשורר והמקובל הידוע ר' טודרוס הלוי ז"ל. — והנה הסוגר של הבית הב' כתוב בזה הלשון בנדרפס:

"בהנוי לא סטו המספר אכרך" והייתי נבוכ מאד בקריאתו ומצטער ימים רבים כי לא היה לאל ידי לעמוד על הלשון הזה המשובש מאד, כי אמנם עמדתי על זה שהא' של תיבת: אכרך, בא שלא במקומו והוא נגרר מהתיבה שלפניה, וצ"ל; כרך, גם בסוף הסוגר השני, ונכפלה התיבה הזאת גם כאן על דרך השירים במלות משותפות להוראות שונות, וכי אות הב' של כרך הראשון הוא אות השרש ואות הב' של כרך השני הוא שמושי' כלומר: כמו רך — אבל הלשון: "בהנוי לא סטו המספרא" אין להולמו כלל. עד כי לבסוף נועצתי בנפשי לכתוב לכבוד אברהם אוהבי ואהובי הוא החכם הנודע כהר"ר נייבוינער היוז ובקשתי מלפניו כי ייטיב נא עם שירי ר' ידעיה ועמדי לרשום בכתב אמת על נייר משוח בשמן העשוי לדבר הזה וסונח על הכתב. הראשון להעתיק ששם את, גוף הכתב ממש מעשה יד הכותב הראשון באופן שאין להטיל שום ספק בקריאתה, ועם זה כתבתי לו בקצרה את אשר עלתה בידי מכבר בהבנת השיר הזה כדברים אשר כתבתי פה. ובעלת ידידי זה בטיבו להכמת ישראל ובחסדו עמדי מלא משאלותי וישלח לי את ההעתקה הנכונה ההיא של השיר הזה עם הברכה אשר ברך אותי ליום מלואת לי שבעים שנה לחיי הבלי ואבלי... ונפשי תודנו ותברכנו על כל זה בזה נגדה נא לכל עמי! ויפקח אלהים את עיני וארא מיד את אשר עשה הלבבל הבור הכותב בכתב ספרד, במקום שנדרפס בהנוי, כתב באמת כגטי, כי הב' והכ' דומות כמעט בכתבו, ואות הג' הוא כינוני בין אות ג' ובין אות ה' ספרדי והט' נראה כנרן ויו מדובקים, ומאשר הברת הד' והט' כמעט שוות הן בקריאת הספרדים והאיטלקים, לכן טעה הסופר ההוא בכתב

ט' במקום ד' ויצא לך: כגדל, והוא קרא לעיניו אלפין, לא במקום: לע
והחליף "ת" ב"ט" גם כן לשווי ההברות, וכתב: בטו, במקום: בתו, והפריד
בין הדבקים, וכתב: לא בטו (ואולי בשביל הוראת היתד) וציל איב: לע סתה,
ואות הראשון של המלה הבאה אשר אמנם יש לצדדי ראות ה' כי הוא נוטה
אל ה' הוא באמת אות י', ולא עשה הסופר ההוא רויה בין שתי מלות וכתב:
וכספרא ולא כמו שנדפס: המספר אכרך) ויצא לך: ומס פרא.

ומעתה בא הכל על נכון, כי ענין הבית השני ביהוד הוא כענין הכתוב
בקבלת (ו' י"ט) ההכמה תעז לחכם וגו' — ואיש בער רא יוכל רעבוד
לפניו, ואם יקום אדם כסול לרדפו, ונהפך הוא אל הרודף וימס לבו בקרבו
מפניו, וגם ששים בו ערים (אמר זה בדרך צחות והתול, כנגד ששים גבורים)
יהיו נחשבים כנגדו כגדל, וישמעהו כשם הגדל, וגם אשר לבו בלב פרא
חפשי מפהד ולא יחת מפני כל. המס ימס מפניו כמו הורא ורך הרבב. —
ואני שמחתי שמחה גדולה כי אורו עיני אז ביום הורדת איתי, לראות
את הנגע אשר בבית הזה, ולטהרו, והיה בעיני הדבר הזה כאלו עשה ד'
עמי בזה אות לטובה, כי ואיר את עיני בתורתני, והכמתני ושירתי, גם כל
יתר שנותי כי ישים עוד נפשי בהיים...

והנני מעיר כאן עוד הערה קצרה לעת עתה עד דבר התואר: גדלים,
אשר יתאר בו משוררני זה את הבוערים בדורו לפי המיונה, כי חכמינו
ומשוררני מקדם נהגו כן בכלל לכנות את מתנגדיהם (שגם הם היו גדולי
דעה) בשמות: גדלים תיושים ועוים ושעירים, וכדומה (הכל כמו אצלינו) —
ולשוא עמל החכם הנכבד רש"ף בלקוטי קדמוניות לדרוש על זה את השם:
קפרון (ואיזה מנבני הדור נתעו אחריו) כי יהודי בן ששת הא את ה' קפרון
לבדו בנה לגנאי באלה השמות כי גם (ויותר עוד) את מנחם בעצמו —
וזה לו שנים רבות אשר כתבתי הענין הזה לירידי החכם השלם ר"ם
קירששטיין בברלין, ויבורר זה בבירור גמור אי"ה בפירושי לשיר אחד של ה'
גבירוד המתחיל: אזי בשעיק וכו'.

עמוד ט"ז:

א' שְׁאֲלוּנִי: אֵיךְ רַע מַעֲלָלִים . אֵהָה יִצְלַח רְכוּשׁ, וְהוֹן אֶצְרוּ?
ב' עֲנִיָּהִים: לַעֲזוֹב לָתֵם, אֲכַל לֹא . לְהִשְׁמִין אֶת־בִּשְׁרוֹ, אֵל עֲזוֹר
ג' וְכֵן יִכִּין, לְהוֹעִיל אֶת שְׂדוֹתָיו . אֲנוּשׁ, תִּכֵּן וּמִסְפּוֹא לְחִסְרוֹ. —

השיר הזה הקטן, בעל ג' בתים, מיתר שית יתד שית יית בדלת וכן
בסוגר, הוא נחמד ונעים עד מאד. והגהתי בו ג' הגהות הכרחיות ואמתייות.
בבית הא', בסוף סוגרו, כתבתי: אצרו, במקום: באוצרו, כי כן יכריח
המשקל והענין. באוצרו, הוא מן השם: אוצר, שלא יתכן כאן; ואמנם:
אצרו, הוא מן הפעל: אצר; והכינוי של: אצרו, הוא מוסב על: והון —
יאמר השואל: למה אויל רשע יצלח ברכוש ובהון אשר אצר? —. והגהת
בדלת הב': לתם, במקום: להם. הלשון: לעזוב, לתם, הוא ע"ד: ועזבו

לאחרים חילם; וענינו של: לעזוב לתם, הוא עדה"כ: יכין (רשע) וצדיק ילבש. — והגהתי בדלת של הבית הג': יכין, במקום: יבין; וגם הגהתי זו היא מוכרחת; ושיעור הבית הג' הוא: וכמו כן יכין אנוש תבן ומספוא לחמורו, להועיל לשדותיו ולא לתועלת חמורו. וכשם שהשדה הוא העקר, והחמור הוא הספול לו, ולמען יעבור את השדה יותן לו תבן ומספוא, כך האויל הרשע נועד לאסוף ולכנוס רכוש והון, בעבור שיהיו מוכנים להצדיק. —

עמוד ח"י:

א' ימים לים ידמו וצי אדיר זמן יבא, ובו רכלים במסחר תשקו
ב' מבחר סחר רכלי חמודתו, עלי—אף חומדים, אמה והמה תחלקו.

ג"פ ש"ת יתד כן בדלת וכן בסוגר. בראש סוגר הא', הגהתי: יבא, במקום: בא; בריש דלת הב', הגהתי: מבחר במקום מסחר, והגהתי: חמודתו, במקום: חמודתם; וכינוי: חמודתו, שב אל: זמן, שבסוף דלת הא', וכן בשיר שאחר זה, בא: כל חמודותיו של הזמן — תיבת: והמה, שבסוגר הב', הוספתיה מלבי, שהיא מוכרחת לבוא לפי המשקל והענין; אמה והמה תחלקו הוא עדה"כ: אמה וציבא תחלקו את השדה. ויאמר המשורר לידידו היקר מאיר בן שלמה: מכל מבחר סחר הרוכלים בהחמודות אשר יביא אני-שיט הזמן בבואו בים הימים, אך החצי לכל שאר הרוכלים ימרו, כלומר: כל באי עולם בימיו של ידירו זה, והחצי לך לבדך ואין לזרים חלק בו אתה, וכל הטוב הזה יבואך על אף ועל חמת המקנאים (חומדים) בך. [וגם הרמבי"ע ז"ל בשירותיו, ישתמש בלשון: חומדים, על הסקנאים בטוב זולתם — והלשון: חמודתו, חומדים, הוא לשון נופל על לשון להוראות שונות. — והכונה, במבחר סחר הזמן ובחמודותו, היא כל הקנינים הנפשיים והגופניים שנמצאו באישי הזמן. — והמשורר יאמר מקודם לזה: ואל הגדול והגופניים שנמצאו באישי הזמן. — כל טוב הזמן; וירמו בזה המשורר מאיר בן שלמה העברתי טובי, ר"ל: כל טוב הזמן; וירמו בזה המשורר גם על שמו, אשר הוא מכנה את עצמו, בשם: טוביה. —

עמוד י"ט:

א' ידיר, מיום נעסד זמן אפם, שם לו
לאדון גל-היקר, ולו הממשלה;
ב' בבור פפיו מבור זמן אל-נפשו כל-
חמודותיו שאב וגסדלה דלה.

משקלו יתד ד"ת יתד ד"ת בדלת ובסוגר. בדלת שבבית הא', הוספתי מלת: זמן, המוכרחת לבוא פה בשביל המשקל וכן בשביל הענין, ובלעדה העקר חסר — ובמקום: קם, הגהתי: שם, כמו שהוא בלשון הכתוב: וישימני.. ולאדון — ומשל, — שמני. לאדון, — שמו אדון.. ומשל. ובדלת

של הבית הביית, כתבתי: מבור, במקום: מדור; והמשורר משתמש גם פה כלשון נופל על לשון לשרי הוראותיו: בבור מבור. והכונה: שמיום שהחדול הזמן את מתקן, שם הזמן בעצמו את יהודה ידידו של המשורר (ואהיו של מאיר בריש הנוכח בשיר הקודם), לאדון תחתיו על כל כבוד ושמהו רמזשל, והוא הזמן הלך לו למנוחות; ומאז, הידיד יהודה, שואב בכפיו הנקיות את כל חסודות הזמן מבור, וריל: גם כאן (כמו בשיר הקודם לזה), כל טובי הקנינים הרוחניים והגשמיים הנמצאים בימים ההם בזמן ההוא. כי כפי הנראה גם מדברי המשורר פה על אדות שני האחים ידידיו אלה, וכן מפתח דבריו במחברתו זאת עליהם, שקראם בשם: "שני צנתרות הזהב", ואת אביהם: דין שלמון, בשם: "השוע המעולה", שנוסף על חכמת לבם, היו גם עשירים ונדיבי לב. — ובאמרו על הגדול שבאחים, כי חלק בחלק כל באי זמנו ואכל פתו לבדו, ועל אהיו הצעיר ממנו, כי לו כל חסדת זמנו, זה הוא כדרך ההגזמה השירית. —

שם:

א' רַמַּע פְּרִדְתָּךְ עֲלֵינָא אֲהֵבִים, יָנוּחַ לָנוּ, וְלִינוּן תִּסְגֵּר דְּלִתָּיִם;
ב' מַחֲלַת בְּנוֹתֵינוּן מֵאֲזִיתָיִךְ וְיִהְיֶיךָ הַפֶּה: "וְהָיִיתָ לָנוּ לְעֵינִים". —

משקל השיר שית יתד דית גית בדלת, שית יתד דית יתד שית בסוגר. המשורר הבליע החטף פתח של ה': מחלת, בדלת הבית הב', והניח הנע של הויד הא' של ויהי; ותיבת: כך, הוספתי כלשון הכתוב ביחזקאל, וכמו שיגזור המשקל. ויאמר המשורר: בפרידת אהבים יקל מכאוב פרידתם בכבים, אפס, כי אז תחלה בת עין מרוב הבכי; וכך הדמיע יהי החפץ של: והיית לנו לעינים, כי הדמיע הרב יעור העינים, ויהפכי לנחלי דמיעה מעיני סיס. — ובמליצה החרוזית אשר לפני השיר הזה, ומענינו, נאמר: אז חפצתי מצוד עינים, עינות מים, וציל: הצבתי מצוד. — מה שאמר המשורר שלנו בדלת ב': "בנות עין", הלך בזה בדרך המשורר הקדמון שהוזכר ו' ננאח ברקסה (עמוד 157), שאמר: בנות עינו, בקבוץ בת עינך, ריל: שעשה הרבים של בת עינך, שהוא אחד עם בבת עינך, כאלו עקרה הוא בת שתתרבה בנות. —

שם:

א' אִם בֵּין גִּוִּיתִי וְדוֹד, הַפְּרִיד נְדוֹד, לְפִי וְרַעֲיוֹנִי יִרְחֹן אֶהְלוּ;
ב' קִירוֹת לִבִּי בּוֹ, וְנִשְׁאָר לִי מְקוֹם לְפִי, אֲשֶׁר נָמַח יָדִיד שָׁם אֶהְלֶה. —

משקלו שית יתד גית בדלת, וכן בסוגר. בבית א', הגהתי בדלת: גוית, במקום: גויתו; ודוד, במקום: דודו; ובסוגרו: ירחון, במקום: ירוחון. ובבית הב', הוספתי בדלת תיבת: בו, ובסוגר, תיבת: ידיד, למלאות חסרון המשקל והטעם — והשיר הזה, אשר המשורר מיחסו ליהודה ידידו הנל,

הוא ג'כ ממין השירים המשותפים. אהלוי הראשון, הוא מן אהלים וקנסון, וכדומה; והשני מן אהל. — ותחלת דבר המשורה, היא, כי הנדוד הפריד רק בין הגויות, אבל ריח דודו נשאר צרור בלבו ורעיוניו; ואח'כ יאמר: כי אמנם קירות לבבו נדדו ממנו והלכו עם דודו בנדהו, ומשכנו בתוכו, ועמו יחנו ויסעו, אבל במקום אשר עמד שם לב המשורה, פנה המקום ההוא למען יידר, ושם נטה לו ידיו עתה את אהל.

ואעיר בזה רק עוד, כי בראש עמוד ח'י, שמדובר שם על דבר יהודה זה ידיו של משוררנו זה, בזה'ל: הטור השני יהודה אחיו (של מאיר) בן שלמה אשר מן החמודות כו, נכתבו תרפסו הדברים לסירוגין, כי כך צ'ל: יהודה אחיו בן שלמה, איש תאר דה' עמו, (הדבור הבא שלא במקומו בשורה השניה), ואח'כ צ'ל: אשר מן החמודות וכו, כי בן יגזור התרו של: שלמה, עם: עמו. ---

1) שיר ב' בית ב': לרוב חרונך. לפי הכתוב והנרפס:
לא בחרונך, עלינו לפרש, אך בצדקתם וביושר לבבם תרפסם ותורישם מפניך לא מהתרגוך עליהם כי מה עול מצאת בהם כי יצא הקצף מלפניך. עליהם והלא הם עדת ישרים. אבל זה לא יתכן, כי הנה מצאנו את משוררנו זה בעצמו בבחינת עולמו (כמו שנביא בסמוך) מייחס להתבל חימה גדולה (חרון אש) על הנדוכים (הישרים) אשר יתארום בגן אלהים ועצי לבנון וארזים בנגוד להנבלים אשר יבנום בסנה ושקבים וכו, לכן לא ימלא הדבר מאחת בשתים, או שכתב המשורר: באף חרונך, והסופר ולא חכם כתב לי במקום ב' לאיזה סבה שנעלמה ממנו ונחלק הפ' מהסדר ונתגדר לתיבת: חרונך, והחליף הפ' ב', לשויו ההברה של אותיות בוס'ף, ובכן נהיה: לא בחרונך. או אם מה שיותר נראה לו להגיה רק ר' במקום א' (כי הסופר כתב לרוב מלא ווי, ונראה לעינים הר' והויו יחדיו כמו א') ולהסיע את הב' מן חרונך ולהמשיכו למה שלפניו, ויצא כך: לרב חרונך², וכמו שכתבתי בפנים השיר ויתרעם המשורר על התבל ויאמר כי בעבור צדקת הישרים ירב כעסה עמהם ותפזרם ותתרחק מהם.

בית ג'): תדמי לאשת זנונים. תם למול צעדי-חפני, ותרחק מן גיוריך. הגהתי: תם במקום: תני, הטיית נחלק לשנים בכתובה ונשברה רגלו השניה מלמטה ותהי לגרין יוד — והגהתי: צעדי, במקום: מעדי (כמו בחרוזים הפשוטים שלפני השיר הזה שכתוב: אשר דרך הכסילות יסעד תהלתו עומדת לעד" שבא: יסעד, במקום שצ'ל: יצעד. כמו ודרך ביתה יצעד, ועל

1) מכאן עד סוף ההערות לשירים אשר בס' אוהב נשים מצאתי בשני דפי' קרועים אשר עליהם רשם לעצמו רש"ז ז"ל כנוספות ותקנים להערות שלמעלה ואנכי העתקתיים והדפסתיים פה. (ש'ח'ה').

2) אחרי כן מצאתי עוד דף אחד אשר כתב ורשם עוד הרש"ז ז"ל והנני מעתיקו גם כן בזה:
לא בחרו בך, תה — כד'חשוקיך בם בנח' —
למה זה — קץ בהוד אבני גיוריך.

סמיכות הלשון של מול עם צעד בשיב, ה', כיד. ורהי"א, ייד, ט"ו). והתוית
את ראשו של הצדי: חפצי (בכתב רשי ספרדי) והיה לנון: חפני. והנהגתי:
מן נזירך, במקום: מנזירך. ואמר המשורר כי התבל נמשלה לאשה זונה
שלטת אשר תט ללכת נכח דרכי איש בליעל כמו שהיה חפני, לאוות נפשה
לזנות אחריו, ואיש אלהים נזיר סבטן כמו שהיה שמואל הרמתי, תרחק
מסנו, כמעשה הנשים הצובאות, כי אחרי חפני נטו ואחרי שמואל לא נטו
לשרת את פניו לפני ה' ⁽¹⁾.

וסוף דבר המשורר בשירו זה (בבית הג') נעוץ בתחלתו (בבית הא')
שאמר, כי תשים התבל את הנבלים מנוריה, קרוביה, ואת הישרים פזוריה
למען הרחיקם מעל גבוליה. ומפני לחץ המשקל, אחז המשורר באחד —
בחפני — תחת השנים — חפני ופנחס — ומרבינו שמואל הנגיד זצ"ל ראה
המשורר שלנו וכן עשה גם הוא, כי הנגיד באחד משיריו תפש במקום שני
בני אהרן אשר מתו, רק את נדב לבדו — (אשר יצא לאור על ידי ידידי
נייאבויער נ"י ועל ידי ⁽²⁾). ולא עוד אלא שאנו יכולין לומר עד משורריו ר'
ידעיה כי נקיס ליה חפני לחודיה בשביל שגם הוא סבר לה כרב דאמר
רב פנחס לא חטא (שבת נ"ה, ב'). — ודומה לענין מליצת השיר הקסן
הזה הוא ענין מליצתו של המשורר שלנו עצמו בבחינת עולמו, בדבור המוסב
גם שם לעומת התבל, המתחיל: תבל מקור הבליה שאחר שאמר שם: אף
כי בחזוטי חשוקיך בני בלי שם, ואנשי השם המה שונאיך כו' — והוא
מאמר דומה למה שאמר כאן בבית הא' — ואחר שאמר שם עוד: אש
חרונך בגן אלהים כו', יסיים שם את מליצתו בזה באמרו גם שם, כי התבל
תעשה מעשה אשה זונה, בזה הלשון: היית בעיני כאשה זרה סכלה זוללה
כל אשר יוסיפו לאכול מפתה ולשכב בחיקה והי' לה לבן כו'. — וכן רבי
יהודה הלוי ז"ל באחד משיריו אשר בבית אלופי השר המרוסם ר' נהיג היין,
המשיל את התבל לאשה זונה, ואמר:

עת יחשוב איש יחיות בָּהּ ⁽³⁾ מֵאִמָּה
אוֹתוֹ, וְהַחֲפִיּוֹ הִלְכָּהּ וְתָנָן.

⁽¹⁾ ובעמוד ב' מדף הג' כתב הרש"י ז"ל:

תדמי לאשת זנונים, תס למול צעדי-
חפני בהשקפה ותרחק מנזירך.

נתקשיתי מאד בתחלה למצוא פשר דבר בהכנת הכית הזה ובהנהגתו, עד אשר העיר ה' את עיני
לראות את שני הבתים האלה של רבינו שמואל הנגיד ז"ל, שאמר: ומוזנים תהי עינך עצומת,
כמו חפני בַּשֶּׁלֶה וכו' (זכרון לראשונים עמוד כ"ד), או ראיתי כי מהנגיד ראה רבי ידעיה
וכן עשה כמוהו, ועלתה בירי הנהגתי זו הצודקת והבתו, ועכ"פ פירשו הנגיד ור' ידעיה חטא בני
עלי, פשוטו כמשמעו, עכ"ל הרש"י ז"ל.

⁽²⁾ במ"ע לעטערבאדע שנה ג' עמוד 18, ועי' מה שכתבתי שם עמוד 97, (ש"ח"ה').
⁽³⁾ בת, בתבל — ובכ"י כתוב בטעות: בו, והמשורר תשש לשון הכתוב ביחזקאל (ל"ג, י"ב).

הערה לשיר ט': זמן לכסיל מרום.
ובכר המליץ רי' הלוי ז"ל באחד משיריו שבדיוואנו (אשר ביד מעלת
אלופי הנ"ל גר"י) בתלונתו על התבל ואמר:

גַּם שְׁלַחָה יָד אֶל אֲצִילָהּ לָרוֹם כְּסִילִים עַל כְּסִילֶיהָ.

ובשתוף השם: עש, ימליץ באחד משירי ידירות אשר שלח לר' משה בן
עזרא ז"ל (בדיואן הנ"ל) לאמר:

וְאִמְרִים כִּי זֶמֶן כָּלָה אֶהְיֶי עֲלֵי עֵשׂ יִאֲמְרוּ כִי עֵשׂ אֶכְלוּ.

ובשתוף שם כסל, יאמר הרמב"ע בשבח אחד מידריו (בדיוואנו, שהוא גיכ
ביר רומניות אלופי הנ"ל ש"י): ובסיל לתועה באשון כסל. —

ובזה ירוח לנו להבין המשל אשר נשא רבינו שמואל הנגיד ז"ל בבן
משלי שלו, משל אשר נתחבטו בנוסחאותיו ונתקשו בהבנתו החכמים דוקים
והרכבי (ישמרם ה'!) ויברלו החיים מן הנקרא חי מוהר"ר שר"ל זצ"ל (ע"י
ביחוד זכרון לראשונים: עמוד קל"ג סעיף ס"ד ואוצר נחמד ב' בעמודים ו'
(ז') וזה הוא לפי הנוסח הנכון אשר ברותי מכל הנוסחאות:

בְּחַד אֶת בְּעָלִי שֶׁכָּל לַחֲבֶרָה וּמוֹעֶצָה וְקוֹצָה בְּכִסְיִים;

בְּמִשְׁכֵּל תַּעֲקוֹר סָלַע, וְתָבֹא בְיוֹם צָרָה וְתִשָּׁךְ אֶף כְּסִילִים.

בספר אחד כתוב: במו צרה, ובספר שני: בים צרה, ובספר שלישי:
ביום צרה, ואני כתבתי: ביום צרה למעם הענין. ומתחלה בראותי במכתב
עתי המורה הנוסח: ומשך אף וחילים, הגהתי: במי צרה ותשך אף
נחלים, בעבור שנאמר: וישכו המים — אבל שבתי מזה כאשר שבתי וראיתי
הנוסח: כסילים, וגם רגילים המה משוררים לתפוש בלשון הכתובים, ונמצא
בכתובים הלשון: בים צרה, ביום צרה, וגם הלשון: "במו צרה" הוא קרוב
ללשון הכתוב: כי תעבר במים... כי תלך במו אש, אלא שאני בחרתי
בלשון: ביום צרה למעם שאומר: המלה: אך כתובה בספר אחד ובשני
ספרים כתוב השם: אף, ובטלתי האחד מפני השנים, ומה נקל להתחלף
אף באך כי יקמץ הקו השמאל, היוצא מראש הפ' וכפוי לתוכה, אבל לא
יתכן שתתחלף התיבה: את, לאך, כמו שרצה הרשד"ל להגיה: וחשך
את כסילים, והשך הענין. ואפילו לדעת רשד"ל הבוחר: בים וחשך, נכון
יותר להשאיר הנוסח: ביום, בעבור שנמצא כמה פעמים במקרא נקשר חשך
עם יום (יום חשך) ולא אחד עם: ים — הנוסחאות: חילים, או: נפילים,
אינם רק טעותי סופר.

ומה שתמה רשד"ל והקשה, לאמר: ועדיין קשה שיהיה החרוז בתיבה
אחת בעצמה (כסילים למעלה וכסילים למטה) וראוי להגיה למעלה או למטה:
סכלים, או אוילים, אינו תמוה וקשה רק לפי הגהתו: וחשך את כסילים,
ולפי פירושו, ואין להגיה כלום לא למעלה ולא למטה, לא: סכלים, ולא:
אוילים, כי לא הרי כסילים שלמטה כהרי כסילים שלמעלה, כי אלה
שלמעלה — יומם יפגשו חשך הבערות ולא אור למו, ואלה שלמטה —
על דרכיהם נגה אור, והמה אחים לעש וכימה וכוכבי השמים. ואם כן איפוא

גם השיר הזה הנה הוא שיר משותף ככל חשירים ממין הזה החיריים במלות
שוות בחברותיהן ושונות בהוראתיהן. ואני תמה תמה אקרא על החכם הגדול
המנוה רשדיל ז"ל איך לא הרגיש שהמשל הזה של הנגיד הוא בעל שיר
משותף, והוא היה הראשון בימינו אשר זכה ה' והביא בידו את ס' התרשיש
של רבי משה י' עזרא, שהוא כולו ממין השיר ההוא (והוא עתיד לצאת
לאור בקרוב מדויק הדק הישב ע"פ כמה נוסחאות על ידי תלמידי המובהק
והחביב החכם המעולה כהר"ר דוד די גינצבורג הי"ו) והיה בידו ימים רבים
והגה בו הרפה, והוא היה הראשון שהודיע מיבו בעולם בכרם חסד ח"ד —
ולא עוד אלא שתכף שם מביא הרשדיל מליצת הר"י אבן תבון ז"ל בסוף ס'
המוסר שלו, שבא שם פעמים, התיבה: בניכך, שהשכיל אחד מתלמידיו
לפרשו שבפעם הב' צריכים אנו לחלק התיבה לשתיים: בני בכ, והלא גם
הלשון הכפל הזה הוא מין ממינו השתוף בשירים, ובכיוון כתבו לפעמים
חמשרורים שתי תיבות כאלה כאלו היא תיבה אחת כדי לחדד את התלמידים. —
ועתה אבוא לענין באור המשל הזה של הנגיד ז"ל. האף אמנם כי גדולינו
חכמינו ומליצינו הקדמונים, רובם ככלם האמינו במשפטי הכוכבים וגזרותיהם
אשר חרצו וגזרו על ילד אשה מלדה וסבטן ומהריון עד יום לקבר יובל —
עד שקם אשר לא קם כמותו, הרמבים זצ"ל ובטל — בכל זאת גם המאמינים
ההם, האמינו גם כן, כי לב חכם ידע להסיר את משפטיהם בבחירתו בטוב,
ורב כה צדקת הצדיק להפך עצתם, ולהעביר מעליו את רוע גזרתם (חכם
וצדיק היו כשמות נרדפים אצל קדמינו נ"ע). ואף כי המושל המשל הזה,
זה נגידנו רבינו שמואל זצ"ל אשר פירש את השם שדי, מנצח ותקיף,
כלומר משדד המערכות הכובדים והמזלות, גם הרד"ק בפירושו לס' בראשית
על פסוק אני אל שדי פירשו ג"כ על נצחון האל על הטבע ותולדה. וכן
בפירושו יבאר השם: שדי תקיף ומנצח בענין שודד, ואיננו מזכיר שם הנגיד
על הפירוש הזה. אבל תכף וסמך לזה יאמר: ופי' הנגיד כי והיה שדי
בצריך איננו השם הנכבד וכו' רצונו לומר שלפי' הנגיד השם שדי האמור
כאן אצל בצריך ובשאר הכתובים שזכר עוד שם הרד"ק הוא חול ולא קדש,
נמצא שגם הפי' לשם שדי במקום שבא לשם התואר אל השם הנכבד לקחו
מהנגיד — אבל לפי' הראביע ז"ל בפירוש שמות ע"פ באל שדי שמביא שם
בשם הנגיד רב שמואל שפירושו מנצח ותקיף וכו' יכלול גם את השם שדי
האמור אצל בצריך ואצל קול עם השם שדי האמור אצל האל וייתם לו.
ואולי שכחה היתה מלפני כסא כבוד הראביע כי הנגיד יפריש ביניהם או
שנאמר כי היתה כוונת הראביע רק לומר כי לפי הנגיד השם שדי האמור
בכל מקום הוא שם משותף לנצח ותוקף כל אחד בעניינו ולא שהכל כולל
את האל.⁽¹⁾

⁽¹⁾ הרש"ז ז"ל לא השלים הערתו זאת, וכוונתו בפירוש סוף שיר זה כי בעלי שכל כאשר
יבאו ביום צרה, יוכלו לשכך כעס ואף כסילים, היינו כוכבי השמים וכסיליהם, ולהפך עצתם,
ועי' מ"ש הרש"ז במאמרו היקר חידות ר' שלמה בן גבירול הנדפס באוצר הספרות ח"ד עמוד 99
סוף הערה 8.
(ש"ח'ה').

ב.

(ש"ת יתר ש"ת יתר ש"ת).

א' היום בקברת ה'יד יארח,
מחר בהפרדו יכל טובו;
מ'יאסר היום ולא יברח?
א'יארב מחר ולא יבא? —

בדלת הא' הוספתי מלת: יארח, כי בן יכרית הענין והחרזו והמשקל, וזה ע"ד: וארח לחברה (איוב ל"ד, ח'); והמשורר הוכרח להבליע את החטף סגל של א' יארח. בשני הסוגרים כתבתי: מחר, במקום שכתוב בטעות בשניהם: אחר; ומחקתי מלת: יולדיו, הכתוב בטעות בסוף הסוגר הב', שנשתרבב רק בסוף הסוגר הב' שבשיר הב'. — בדלת הב' תפש המשורר את רשון הכתוב (ב"א, ד', י"ד): כי יאסר, ואמנם במובן אחר מסה שבכתוב, כי הכונה כאן, כי אין לזמן התמכמה, רגלי ההוה לא אסורות מצאה, ואורב על דרך העתיד אין, כי יעכבנו מבוא; על כן לא ישבעו בטוב ההתחברות איש עם רעהו, וכצל לא תאריך ימים, ויפרדו איש מעל אחיו במהרה, — ואהבת רעים נאמנים היתה יקרה מאד אצל הקדמונים, ופרידת אהובים נתנו למשוררים בימים ההם מגנת לב מאד, ויקוננו על זה קינות רבות מכאב רבם. —

(כמשקל הקודם).

ב' איש אל-תהי מכיר בזיו מדיו,
אל-מעלליו שור ומעבדיו;
כ'יאם זאב שני ותולעה,
יחזיק מנת-מדיו ודת ילדיו.

במקום שכתבתי בדלת הראשונה מכיר בזיו, כתוב: אביר בזיו, ובדלת השניה, כתבתי: ותולעה, במקום: ותולע, בשביל המשקל. הלשון: מכיר — ומעבדיו, בבית הא', הוא כלשון: יכיר מעבדיהם (איוב ל"ד, כ"ה). והלשון: סנת מדיו, בסוגר הב', הוא כלשון הכתוב בירמ' (י"ג, כ"ה): מנת מדיך, וחמשורר הבליע את החטף פתח של ח': יחזיק, והניח השוא של יולדיו. — דיאמר המשורר: אל תכיר פנים לאיש, אל תכבדהו, בשביל יופי בנדיו, כי אם ראה אל מעשיו הטובים ונאים הם, והכירו בעבור מעבדיו היפים, ואם איננו לבוש בגדי חמודות. הלא הזאב גם אם הוא לבוש שנים, יחזיק ולא ירפה במדותיו הרעות אשר נפלו לו לחבל מהטבע ומעשי אבותיו בידו; גם

¹ שיר זה נדפס ע"י ה"ר יאס"ו בציון (דראהביטש תרמ"ו) ע' 49, ושם הוא מיוחס לחראב"ע. ועי' מ"ש הר"ג כרילל ביאהביכער שלו, ח' עמוד 102, והחכם ר"ר ראזין במפרז תריוו ושירי הראב"ע ע' 166 וע' 291 הערה 6. (ש"ח"ה).

אם יתחפש הזאב בעור כבש — כאשר יאמר המשל הקדמוני — הנה הוא נשאר תמיד זאב יסרף טרף, ולא ישנה טבעו לעולם. —
ובס' בן המלך והנזיר (בשער השמיני) ידובר ג"כ על „כבוד האדם לחכמתו, ולא למלבושיו וצורתו, ומסיים שם בזה הענין ואומר בשירו:

ואם הוד איש במלבושיו ועדיו
להרב אין יקר כי אם בתערו" —

והרשי"ט פלקירא יאמר ע"ז בס' המכש (ד' יורד ע"א):

נפש הוקיר נבזה ליפי
פניו, או הוד סותו, דומה
למכבד נח, יען קברו
אותו, בתכריכי רקמה".

הגהתי: ליפי, במקום שנדפס: לפי, כי בן יגזור הענין והמשקל שהוא על השמינית — וכן במקום שכתבתי: תוקיר, נדפס בטעות: תוקיד, ובמקום שכתבתי: דומה, נדפס בטעות: רומה, ובמבחר הפנינים (שער התפארות הכסילים): אין מעלת האמת הבגדים החמודות, אלא הדעות הזכות. —
ואשוב לשירני, ואומר: כי הלשון: זאב שני, בלי: „לבוש", הוא קשה גם לפי הגהתי: ותולעה, כי עלינו לומר שהמשורר דבר בדרך קצרה בשביל המשקל, וסמך על המבין, שיבין כי זאב שני, הוא צבוע שני בלבושו. לכן יתכן לומר, שהמשורר כתב באמת: זאב שנים לבשיו, אך הסופר טעה מדי כתבו בחפזו, ובבוא לפה עטו: שני: נפל לפומיה גם: ותולע, כאשר גם שניהם נפגשו תמיד במקרא. —

(ח' תנועות בהבלעת שואין וחטף —)

ג' קול קורא אֶל־כּוֹס הַזִּבּוּבִים.
כִּלְקַח אֶלָּיו הַקְּרוּבִים;
טוֹב נוֹלֵד אֶל־שָׁעָה טוֹבָה
מֵאֲשֶׁר יוֹלֵד בֵּין הַטּוֹבִים.

במקום הנוסח שכתבתי בדלת הא', כתוב בנדפס בציון, כך: קול קורא קורא (פעמים) כיוס הזהובים, מה שאין לזה ענין והבנה כלל, מלבד השחתת המשקל. ולפי הגהתי, יאמר המשורר: כי יש קול הקורא לזובבים אל הכוס (שר יין), כי ריחו הנודף, אשר יריחו אותו מרחוק, הוא כאלו הוא קול שורק להם לבוא אל הכוס; והוא קרוב בפיהם, ובשרם יקרבו אליו בעליו, הקרובים לו, כבר הבאישו הזובבים יין רקחו. גם יתכן לכתוב: קול קורא כוס אליהזובבים, הכוס הוא כקול קורא בריחו הטוב אל הזובבים, במקום שהיה לו לקרב אליו את קרוביו, המה בעליו הראויים לו; והענין אחד, לאמר, כי הכל תלוי במזל, המזל יקרב אליו רחוקים, כל זר, כל אשה

בו מוס רע (כל פחותי המעלה כמו הזכוב לעומת כל שאר בעלי כנף רמי המעלה) אשר ראוי להתרחק מן כיעורים כאלה, אותם יקרב, וקרובים, חשובי המעלה, אותם ירחק בורע — על כן יאמר: כי טוב למי שהוא בן בחי; ונולד בשעה שמשל בה כוכב טוב, מכן טובים שנולד במזל רע. — ונראה שהיה הזכוב משל שגור בפי המשוררים הקדמונים על הפחיתות אשר תשתרר על הרוממות, כי כן יאמר ר' אברהם בר' חסדאי ז"ל, בהקדמתו לסי' בן המלך והנזיר: על שלש מאד ירגו לבבי ...

לנשר נמרטו כנפי גאוננו, וכנפי הזכוב עליו פרושים".

ובשער החמישי יאמר: והמושלים אמרו במליצתם, ובמשליהם ובחירותם: הזמן ישלח הזכוב, ויתן הנשר בכלוב. וכבר נאמר במבחר הפנינים (שער השנאה): הזהר משנאת האדם אף מן הנקלה, כי פעמים שיחנק האדם הגדול בזכוב קטן. —

(כמשקל הקודם).

ד' מוסיף על-חמא פשע, כלי-יום

בודה, אל-ימלט דבר;

אף הקדרה הלכת היא

למים, עד-כי תשבר.

כריש סוגר הא, כתבתי: בודה, במקום: בודק, ובמקום שהיה כתוב רק אות א' וקו מתוח עליו, כזה: א, כתבתי: אל; ויתכן ג"כ להגיה: אי, או להציג לי לפני הא, ולקרות: לא, והענין אחד. בסוף הדלת הב', הוספת' מלת: היא, כי היא מכרחת כאן. — בודה, הוא, כמו: בודא, בוטא, בוטה, שהכל ענין דבור בכלל. ויאמר המשורר, ע"ד שאה"ב: ברב דברים לא יחדל פשע, וע"ד אמרם ז"ל: כל המרבה דברים מביא חטא; שכל המוסיף לדבר דברי חול, מיום אל יום, יוסיף פשעים על חטאיו. כי הרגיל המיד בפטפוטי מדין דעלמא, ירגיל את עצמו בכל העבירות החמורות התלויות בדיבור, כלשון הרע ורכילות וכו'; וסוף סוף לא ינקה מעונש. וזה, אם כיין המשורר בלשון: בודה על ביטוי דברים בכלל. ואם היתה כונתו בלשון הזה, על הבודא מלבד דברים לא היו, כמו שכן היא ההוראה הפרטית של לשון של בודא בכתובים, מכשיכ שהמלמד לשונו דבר שקר, יוסיף לחטוא תמיד. ולסוף, דובר שקרים לא יכון, ויפית כזבים לא ימלט; כי מאשר אין רגלים לשקריו, יפול ברעה עמהם. וזה, או זה — יהי ככד, אשר אם ימים רבים תרד העינה ותשאב, סוף כל סוף, לא תעלה עוד, כי תשבר על-המבוע. —

(יתד שית יתד שית ית).

ח' אָנוּש רִיקָם וְקוּרָא בִּסְפָרִים.

אָנִי תוֹדִיָּה, כְּלֹא תֵרֶן וּמְלַח;

וּמְלַח מְבַלִּיפֶת, אֵין דְּבָרִים

הַיִּמְעָס־תָּךְ תְּבַלִּין מְבַלִּי-לָח? —

בדלת א', כתבתי: בספרים, במקום: הספרים. בסוגר א', כתוב: כאני ואני הסירתי את כפוי, בעבור המשקל; והסופר טעה, כי לא ראה, שיש שינוי בין הדברים בלי כף (הדמיון) כאמרם: נוס וכתב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם (לשון ר"י בן גנאח ז"ל ברקמה עמוד כ"ט), יחשב לתקן וקלקל. ויאמר המשורר: כי האיש אשר לבו ריק מדעת, להבין בספרים אשר הוא קורא בהם, הוא דומה לספינה בלב ים, שאין מנהל לה; כי הוא שותה בים המדע — הספרים, ואין לו רב החבל — השכל, להשכילו בינה בדבריהם.

בדלת הב', כתוב בציון: ומלח מבלי פה, ואם היה זה הנוסח הנכון, עלינו לנקד: ומלח מבלי פה, ולפרש: כי נמשל נדמה הבור רק שאין בו מי תבונות וקורא בספרים, גם למלח שאין לו פה לצוות אל חובלי האניה. אבל, איך יתכן, שאחרי שהעלה המשורר את מעלת המלח למעלה ראש מקודם לזה, עד שהמשיך את השכל אליו, לאמר: שהשכל מנהיג את בעליו, כהנהגת המלח את הספינה תוך כדי דבור, ויורידנו מגדולתו, לאמר, שהוא (המלח) בעצמו, בלא היה הוא, כאיש בוד ורק, בלי עזר כנגדו הפה המדבר, שהוא השכל; גם הלשון: אין דבר, הוא דבר מותר. לכן הגהתי וכתבתי: ומלח מבלי פה. והוא משל אחר על אותו הענין בעצמו, לאמר: שהקורא בספרים בלי הבנה בהם, הוא נדמה לפת, האוכל מלה בלי פה, כי הפת — השכל, הוא העקר, ולא האותות המתות שבספרים; ואם פת במלח האכל, אם תכרוך שכלך עם הדברים הכתובים בספרים, ותאכלם ביה, אזי מה טוב. ופירושו של: אין דברים, הוא: מלח בלי פה, אינם ולא כלום, כמי: שלום לך ואין דבר (ש"א ד', כ"א). ובציון כתוב בטעות: אין דבר, נגד המשקל והחרוז. ואולי כתב המשורר: אין-בשרים, כלומר: בלי פה ובלי בשר, כי נמצא גם הקבוצה כבשר (משלי י"ד, ל'). והמשורר הפס לשון על לשון, בהסמיכו תיבת: מלה, תיכף לתיבת: מלה. ועל אמתת הגהתי בכלל שבדלת זו, תעיד כוגרה. —

במקום הנוסח שנסחתיו בסוגר, כתוב בציון: הוטעם היך תבלין ומלח בלי לח דבר. ומחקתי שתי תיבות: ומלח, דבר, שהן כזויות, והוספתי אות מים, לפני: בלי; ובוה הכל עולה יפה, הענין והמשקל והחרוז. והמשורר מוסיף, ואומר: 'אכנס יש קדרה הצריכה לתבלין, למתק את המאכל, אבל מי פה, אשר ישום על האח קדרה שכולה מלאה רק תבלין, בלי רומב בתוכה? — המשורר קורא בשם: לה, כל מעשי קדרה, כל הבשיל המבשל במים, הפך צל-ראש, שהוא יבש. — והכל משל על ענין אחר, לאמר: שאי אפשר זה בלי זה: הקורא בספר בלי לב מבין הוא הוזה, ושוא חוזה; הוא עושה מעשה קוף, כי כל מעשה בלי כונה הוא כמו בלי נשמה גוף; כספינה אשר בלא תורן ומלה, המים לא תצלה; והאומר: אבל מלה, ברא פתי, הוא פתי; והאוכל רק תבלין, אתו משוגתו תלין, הלא ידענו אם לא שמענו בימינו, כי מטורפי הדעת, הסכנים עצמם מקובלים (מלשון: קבל לא בארית —) אומרים: כי הקריאה בעלמא בספר ידוע (אשר שם לו בלשון:

סגי נהור —) אף בלי שום הבנה נכונה, היא מסוגלת להנשמה (כי תהי נשמה —).

וכאן נכנס לרשות שאינו שלה, שיר קטן, ולא צרפתי את הקטן הזה למנין, בעבור שהוא אינו מן הענין — ואם הוא באמת נעים ונחמד מאד; על כן אציגנו למטה, בתום כל שירי-מוסר אלה. —

(ה' תנועות בהבלעת השואיין הנעין).

ו' קום עֲצֹל! עֲדִמְתִּי תִשְׁכָּב?

שׁוּר הַנְּמָלָה! אֲנִי הַפֶּר:

לֹא־רָאִיתִי חֲתוּל יֵשֵׁן

יִשָּׁא אֶל־חֹךְ פִּיהוּ עֵכָבֵר.

מלת: הבר, בסוף הסוגר הראשון הוספתיה מדעתה, כי כן יכריח לא לבד הענין, כי מבלעדה חסר הנשוא — כי אם גם החרוז והמשקל. והבית הראשון, מיוכד על פסוקי משלי שבסמן ו' (ו'—ט). עיד נקודו של שם: חתול, ע' תשבי בשרשו. —

ויקר מקרה לא-טהור להמשל הנכבד הזה, כי הוא סרור שנהלק בכי. הבית הראשון ממנו (קום עצל), קרוב הוא במסמך אצל הבית הראשון של שיר אחר (על צוארד) ולא קרב זה אל זה בענין. וזה הוא תערובות מין בשאינו מינו, מין שיר ידידות במין שיר משלי (כמרומו לעיל), ונסמן על שני הבתים הללו: סמן ו', כאלו הם שיר אחד; והבית השני ממנו (לא ראיתי), אשר לא הושם בו רוח בין הדלת והסוגר, הוא בית האצל לבית הראשון של שיר אחר (לאיש הרש), ונרשם עליהם סמן אחד: סמן ז', כאלו הם ג'ב שיר אחד. הוי מגיעי בית בבית! —

(יתד שית יתד שית בדלת יתד שית יתד גית בסוגר).

ז' לְאִישׁ הָרִשׁ הַיָּתֵבֵן

לְדַבֵּר לִפְנֵי הַסֵּבֵן?

הֲלֹא נוֹדַע אֲשֶׁר הוּא כֵּן:

„בְּזוֹיָה חֲכָמַת הַמִּסְבֵּן •

המשל הזה הוא לבדו יצא נקי מטעותי סופרים. ורק בהבית הראשון ממנו, הרביק הסופר את הנפרדים, ולא הכדיל בין הדלת לסוגרה (כמובא למעלה). וכונת המשל בבית זה, לאמר: לא זו בלבד, שהאיש העני לא יוכל לעמוד במקום גדולים, בעלי האוצרות, אלא אף זו, כי גם לפני הסוכן, הפקיד הממונה על אוצרות של אחרים, או שהוא גבאי צדקה, מוטל על העני לעמוד בכבוד ראש ובהכנעה, וכי ידבר דברו לפניו, הרי זה נחשב, כאלו הוא מדבר בפני מי שגדול ממנו. והמשל הזה כולו, אין צורך לפרשו

לחכמים, שהם יודעים היטב, שעליהם חל רוע הגזירה הנאמרת בהמשל; וכל חכמתם לא תעמוד להם לבטלה ולהעבירה מהם; קיו שאין צורך לפרשו לטפשים, שהם כבר הרגילו להוסיף על מנין המצות מיע וו, של בויק חכמתו של העני, ומצות לית, שלא יהיה לחם לחכם ולא עושר לנכון. והן ממצות דרבנן, כלומר: שמושל על רבנן ותלמידיהם ותלמידיו תלמידיהם; להיות בזוים והדופים, ושלא לדור בבית לחם. —

ג.

א' אֲחֹדִי לְכָנִים אֲצִילִים חִידָה בְּדַרְכֵי מִשְׁלִים:
ב' מִי אִישׁ־אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא־ כֹּלִי עֵת וְעֵת אִישׁ־אֱלֹהִים
אלהים מדבר דברים ד', ליג. — אֱלֹהִים אֵל מִי־ חֲבֹקֵק בִּי, וְיֵת.
ג' מֶלֶךְ בְּאַרְמוֹן, לְכָדוֹ יוֹשֵׁב, בְּתוֹךְ מַאֲפְלִים
ד' נִפְרֵד, בְּלִי־אֵח וְלֹא־בֶן, גָּבוֹר, יְגִבֵּר חֵלִים
קהלת ד', ח'. — נִפְרֵד בְּלִי אֵחִי תִפְשֵׁ לִשׁוֹן גְּבִירֹל בְּשִׁיר הַתְּלוּנָה בֵּית מִיֹּו
ה' חֹמֹת אֲכָנִים סְכִיבִי שְׁוֹרֹתִי בְּפֶזֶל לֹא מִסְלִים
בפני שווא תמורת הפתח בשביל המשקל. —
ו' דִּלְתִּי שְׁעָרָיו בְּחֻכְמָה בְּכָל־כְּרִיחַם נְעָלִים
ויהיה אם כן הכינוי נעולים שב אל שעריו, כי שער בא גם
בלשון זכר — ואם גם יונח הכינוי גם על דלתי כי בשביל החרוץ לא
דקדקו מעולם גם מבחרי המשוררים וזכרו את הנקבות ונקבו את הזכרים,
ואף כי בדברים שאין בהם רוח חיים, כידוע הדבר המיוחס בזה להראביע.
ז' מִשָּׂא לְהָכִיָּא בְּשִׁבְתָּ בָּהֶם יִצְּוּ פְּלִילִים
ח' מִצְּנוֹת נְטִילָה בְּלוֹלָבִי לְשִׁמּוֹר, בְּרַב מְעַלְלִים
ט' רֹאשׁוֹ בְּרוּחוֹ יִנְפֹף, שְׁרָשׁוֹ — בְּמַטֵּעַ אֲשֵׁלִים
י' רֹוֹה לְעוֹלָם, כְּעִצִּים עַל־מַעֲיָנִים שְׁתוֹלִים
יא' נֶעַר — וְהוּא אִישׁ דְּבָרִים קָמָן — וְהוּא רַב־פְּעָלִים

⁽¹⁾ החידה הזאת כבר נדפסה (כאשר הזכירני ידירי החכם ר' דוד קויפמאן) על ידי החכם ראזין בספרו חרוזי ושרי הראב"ע ע' 215 מתוך דיואן הראב"ע שהוציא לאור הח' ענערס (איג' ס' 46 ע' 9 ושם ע' 152 הוסיף החכם קויפמאן הערות והגהות ומצא פתרון החידה, והוא, הלשון: ועי' גם ס' ש החכם פארגעס במכתב חרשי להחכם גרעץ לשנת 1887 עמוד 275. וש' ח' ה').

⁽²⁾ בדיואן הראב"ע הנ"ל: לא כל.

⁽³⁾ שם שירות, אך החכם קויפמאן (שם 152) הגיה ג"כ: שורות.

⁽⁴⁾ החכם ר"ד ראזין בספרו הנ"ל ע' 215 הגיה: כלולב.

⁽⁵⁾ בדיואן הנ"ל: כמעט, אך החכם פארגעס במכתב חרשי להחכם גרעץ שהזכרתי למעלה בהערה 1 הגיה גם כן כמעט, כמ"ש החכם ראזין שם.

י"ב) עת יאריך עת יקצר
 י"ג) נסתר בלילה ויומם
 י"ד) אך הנבזים נבזים
 ט"ו) חוצה בצאתו ונראה
 ט"ז) אוכל דמותו כצב
 י"ח) מתים יחיה וימית
 ח"י) הוא בך כמשי ויכה
 י"ט) אין קץ למספר צבאיו
 כ') חברו בחלקו ולקח
 כ"א) צעיר וערשו במדת
 כ"ב) מכן שלשים גדודיו
 כ"ג) תקוה כזר לעולם
 כ"ד) ויהי כאיש גם באשה
 הבלוע השוא נע של יוד : ויהי.—
 כ"ה) נחפז ושב כנקה
 כ"ו) דגול בקרב חבריו
 כ"ז) עמו : שלש קלשון גם
 כ"ח) רק בארם נהבים
 כ"ט) בינה נדיביו משלי
 ל') וצרוף לכבד פכספ
 ל"א) תבוא לביתי בהנה*
 ל"ב) לחם חמדות ויין
 כ"ב) נפשו כמו איש-התלים
 כינות גלילי עגילים
 גם השפלים שפלים
 נחשב כמו הפסילים
 טרף כמו השחלים
 יפיל ברוחו חללים
 כפה, כהלמות עמלים
 ישלו עבדים ומושלים
 מאב המון השקלים
 ערש נביר (הנפילים) הפסילים
 עד בן-חמישים כלולים
 נחשב כבן-ישמעאלים
 נמשל בדת ישראלים
 כ"ב) בארץ-ער לים
 ראשו ככראה דגלים
 חכה, ודג כגדולים
 שם נפלולו ח לים
 אל-נא תהי כעצלים
 נבחר, והסר בדילים
 ככפ נבחר ל שון צדיק (משלי י"א, ד').
 תשבע במוט כמקלים
 ישן, ומבחר-עגלים.

(* ולשוננו רנה (תלים קכ"ו, ב').
 ותרן לשון אלם (ישעי' ל"ה, ו').
 תרון לשוני צדקתך (תלים נ"א, ס"ז).

(1) בדיואן הראב"ע שם : עתים.
 (2) שם : הספילים, ותח' ענערס שיער ג"כ שאולי צ"ל : הנפילים.
 (3) שם : עמלים, אך החכם ראזין הגיה בשם החכם ענערס גם כן : ערלים.
 (4) שם : חללים, ורש"י לא הודיע לנו מדוע הגיה : חבלים ובלתי ספק היה טעמו ונמוקו עמו.
 (ש"ח'ה').

ד.

(1) שלח אי'ע לרבינו תם :

אֶלְךָ פַּעַמִּים אֶכְרַעָה לְאֵל	יּוֹם אֶחָזָה חֶכֶם כְּאִיתִיאל
בִּי תִהְיֶהכּוֹנֶה אַחֲרֵי נָפְלוֹ	קָם, בַּעֲמֹד הָרֶב וּבֹא נֹאֵל
רֵשׁ הַגִּבּוֹר בַּעֲלוֹת אֲבוֹתָיָהּ	כְּבוֹד וְתַפְאֶרֶת לְיִשְׂרָאֵל
הָאֵל כָּל נְדִיבֵי (בגליון: נבון) לֵב עֲבָדֶיךָ אֵין (ואי) אֲשֶׁר חָפֵשׁ יְהִי שׂוֹאֵל	אֶתָּה מְקוֹם מְקֻדָּשׁ וְהִירָאֵל.
מִמְשַׁלְתָּהּ לַעֲד בְּלִבּוֹתָם	

ורבינו תם דל השיב לו:

יִוָּדַע בְּמִכְשָׁבוֹת תּוֹכוֹ אֵל אֶכְרַחֵם, בְּאֶמּוֹר (בכ"י יראים) לוֹ כֹּה.	הַחֲבוֹב יוֹדֵד אַחֲרֵי הַעֲלִי וְחֲבוֹבִי
אִם מוֹקֵמֶר מוֹנֵשׁ (בכ"י ומונש) בְּמַעֲרָכוֹ	עֵין רְאוּתוֹ כֵּן תַּעֲיִדְהוּ
זָקֵן, לְצוֹלֵעַ עָלַי יִרְכּוּ (בכ"י ירכו) אֶת־אֶרְצִי	קוֹפְאִים עָלַי שֶׁכָּרָם, לְבֵן אֵל רָם
שָׁמָּה יִדְבֹּר דָּת אֲכִי שׂוֹכֵו	בִּית אֵל מְצֻאֲנֹהוּ וְעֻמָּנוּ
עֲבַד אֲשֶׁר נָבַר דְּבַר תּוֹכוֹ (בכ"י ירכו) (בכ"י ירכו)	רַב אֶכְרַחֵם הָאֲכִי עֲזוּרִי

(1) במכתב עתי השרון אשר על יד הכרמל שנה שביעית עמוד 209 הדפוס הרש"ו ז"ל, מליצה חידה, שלוחה מהראב"ע ז"ל, לרבינו תם ז"ל. ובהקדמתו יאמר: "מלבד שיריהם אשר כבדו זה לזה, הנדפסים בספר היקר עומר השכחה, וממנו בציון ע"י החכם דוקים ובכרם חמד ח"ו ע"י החכם רש"ד"ל, עוד נמצאים תחת ידי שני שירים יקרים שהריצו זה לזה אשר לא זרת עליהם עוד שמש הדפוס והם גם כן מכ"י הגביר וכ"י הג"ל יחי' (רנ"ה גינצבורג) והנני לפרסמם ברבים ע"י הדפוס אי"ה" — ובמכתב עתי המליץ לשנת תרס"ח סי' קל"ז במכתב ע"ד ס' יראים כתב הרש"ו ז"ל: "ואני ראיתי כי שם המחבר (ספר יראים) אותותיו תיבות שלימות, כי כתב שם אליעזר מלא: אל"ף, למ"ד, יו"ד, עי"ן, וי"ן, רי"ש. כל אות משמו לא לבד ככתבו בראש תיבה: א/ ל, וכו' כי אם כקריאת כל אות בשמו המיוחד לו בתיבה מלאה: אל"ף, למ"ד וכו' — וידעת היום כי הראש"ו ז"ל את רבו ר"ח זצ"ל ראה הולך בדרך הזה, וילך גם הוא אחר רבו גם בדבר הזה. כי הנה ר"ח בספר הישר דף ע"ט ע"ד כתב תשובה לאחיו הרשב"ם זצ"ל והקדים לפניה איזה חרוזים וכו' ראשי תיבות יעקב וכו' והשם, יעקב"ה הוא כתוב בסלואו לתיבות וכו'. ואולם דע כי גם ר"ח לא מלבו הוציא מלים מלאות לאותיות של תחיתת שמו, כי אם יצא כזה בעקבות הראב"ע ז"ל וכו' כי לא מהרתי למצוא זאת כי אם אחרי אשר הקרה ה' לפני עוד שני שירים קצרים יקרים שהריצו זה לזה שני גדולי דורם וכו' השיר הראשון הוא מהראב"ע לכבוד הר"ח, ונראה שנתחבר לראשית קבלת הפנים שהקביל הראב"ע את פני הרב ר"ח, והשני הוא תשובה מפני הכבוד והאהבה מר"ת להראב"ע. וגם שניהם הם מתנבאים בשיריהם בסגנון אחד בראשי חרוזיהם ברשימות שמותם על הדרך הנזכר — עכ"ל הרש"ו. ושני אלה חשירים מצאחיים בין כתביו, רשומים בעופרת מתוקנים ומנוקדים, והעתקתים כמו שמצאתים בלי פירוש, ופירסמתיים סה ברבים. — (ש"ח'ה'').

ה.

אזהרות ר' שלמה בן גבירול ז"ל.

[אמר ש"ן, אזהרות הללו נעתקו על פי צוויי סכבר בקובץ גדול אשר לי, ילקוט שירי רשב"ג, ואינני בטוח אם העתיק המעתיק למעני באמונה וצריך לדקדק אחרי ההעתקה היטב רעיון בגוף הכי מה שלא אוכל לעשות עתה].

אזהרות [למצות עשה], ובלי ספק חבר גם למצות לא תעשה והמפורש השמיטם או לא נמצא לפניו. בכ"י על קלף שממנו הועתקו אזהרות הללו כתובים לפניהם הרשות: שולמית שחרחרות שהדפוס רשד"ל ז"ל בציון, כי באמת הוא רשות לאזהרות אלו ולא לאזהרות שמור לבי מענה שאין צורך להן לרשות מיוחד כי רשותן בתוך האזהרות בראשיתן — וכמו הרשות שולמית כך אזהרות הללו יפתחו תמיד במה דסיימו, ובגוף הכ"י כתוב בפירוש שאזהרות הללו הן לגבירול על משקל הרשות שולמית. ועל משקל לא דוקא, כי אם הכוונה

(1) ועי' גם מה שכתב הרש"י בצופה למגיד שנה ט"ו עמוד 341 בהערה האחרונה ובספרו שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול עמוד קס"ו והבאתי דבריו באגרת בקורת לקונטרס תרי"ג אשר חבר החכם מהר"א יעלינעק, בצופה למגיד תרל"ח עמוד 150 ובמחברת מיוחדת עמוד 48 והראיתי שם כי פ' ר' משה בן תבון לאזהרות גבירול כובא גם בס' הואיל משה באר ע"ס שלש רגלים מנהג קל"א קארפונטראץ קאלילין לישלויא אויניון מ' משה ברמ, אך הוא יתם אזהרה בטעות לר' יצחק קסחי, והגני להביא פה מ"ש הר"מ תבון כפי שראיתי שם וגם בכ"י שלי, בהקדמות: וראיתי כי מנהג פשוט לקרוא אזהרות החכם המפורר רשב"ג ז"ל ביום ס"ת לצחותם ולקצורם וכו' וכ"ש באזהרות ר"ל מצות לא תעשה אשר נעשו בדרך נפלאה כאלו נעשו ברוח הקדש וכו' והנראה כי עשה מצות עשה בנערותו ומצות לא תעשה בסוף ימיו בשלמותו וכו' ונעורתי בתם בקצת מקומות באזהרות אחרות וכו' אחת מהן עשה הוא עצמו תתלה בלא משקל וכו' ואזהרות אחרות חברים הרב ר' יצחק גקמילה וכו' — ומדבריו נראה כי בתחלה חבר אזהרות שלפניו המתחילות: אלהיך אש אוכלה (עם הרשות שולמית שחרחרות) ואולי רק מצות עשה לבד, ואחרי כן אזהרות המתחילות שמור לבי מענה גם כן למצות עשה בנערותו, ובסוף ימיו חבר גם לא תעשה מאזהרות האחרונות, אמנם מאזהרות הראשונות אולי לא חבר לא תעשה, ולכן לא נמצאו גם בכ"י. — והנה בשנת תרל"ה כאשר כתבתי אגרת בקורת הנזכרת, פניתי אל הרש"י ז"ל לשלוח לי העתק מאזהרות האחרות אשר בידו להשתמש בהן לצורך סלאכת, והוא מלא את שאלתי וישלח אותן לי על ידי ידידי החכם ר"א נייאבויער, עם עוד איזה פוסקים, אך בתנאי כי לא אפרסמם או כרבים, כי היה בדעתו להוציאן לאור בעצמו עם יתר שירי הרשב"ג. אך לראובן לב מל אוהבי חכמת ישרון, לא עלה בידו להפיק זממן, ונשארו בכחובים עד היום, וגם ילקוט שירי רשב"ג שהוזכר פה לא ידענו מה היה לו. ולכן אמרתי להדפיס גם כן בזה, ולזכות בהן את הרבים, גם הראיתי בהערותי על המקומות המוכאות בפ' ר"מ תבון מאזהרות אלו וגם מאזהרות ר' יצחק גיקמליא אשר לא נודעו ממקום אחר וגם לא בכ"י. הרשות לאזהרות שלפניו: שולמית שחרחרות שהדפוס רשד"ל בציון ח"ב עמוד 145 (עי' נחלת שד"ל ע' 71) הוא מתוך מחזור סונפלייר דף 79 שחיה אז בידו ואח"כ בידו (קחלת שלמה ס" 168). אמנם כבר נדפס: ג"כ בס' חכמת המסכן והוא מחזור ארגיל (ליורנו תקנ"ג) דף ס"ג.

ובמקום: להנחילכם (ציון ע' 145 שורה 7 סלמטה) נמצא שם: להנחיל דת

"	חצבה	"	"	146	"	1	למעלה	"	"	הוצבה
"	בארתי ורבעי	"	"	"	"	14	"	"	"	אראנו בארתי.

(ש"ז"ח)

על תבנית השולמית, לפתוח במה דכיים, ועי' נחל קדומים צד 27 בהוספה לדרך ט'. והפ' של אזהרות הנזכר שם הוא פ"י ר"מ תבון כמו שמצאתי בכ"י גינצבורג הלשון ההוא שמביא דוקעס שם בפ"י אזהרות ר"מ תבון. (ש"ז).

אלהיך אש אוכלה, והחטאים ילהט בסבך, לכן הכון לקראתי והחדל לטמון עון בחבך⁽¹⁾, שמע עמי ואעידה בך.

בך הקימותי עדות ליחדני שמים ביום ולדבקה בי ולעבדני באמת תחת נסכי אלילים, להשבע בשמו ולקדש ולאהבה וליראה שוכן וזולים, ולפדות פטר חמור בשה להיות לעבודת גאולים, בורע נמיה ובשפטים גדולים. גדולים תהיו בגדילים וטוטפות ובברכת שמע ובכבודכם לא ידל, כופר תמצאו בפדיון וברית המול ובכבוד היותו נבדל, מציאה וגול וחומש ועבוס תשיב ומהלוותו לא תחדל, מלוה ה' חונן דל.

דל שפתיך וצור [אז: נצור] תעודה ללמוד וללמד לשמור ולעשות בדרך הדרכתך, שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתך, בדם פכה וצלי אש ומצה ומרור הזהרתך, בדרך חכמה הורתך.

דורתיך לצדק הדין⁽²⁾ לרחם דלים ולקבור מתים ולפייס חלכאים מהנאם, ושיחת מאה ברכות ותפלה והלל שמונה עשרה לגמור והשאר לקראם, ישישו מנחמי אבלים ודורשי חולים במוצאם ומובאם, ושובו עד ה' ונעתר להם ורפאם.

דפאם בענוי כפור וזרוז הגוף⁽³⁾ וארצך תשב פרוות, בעלותך במעשר בהמה ובמעשר שני ותתך מנות ועורות קדשים⁽⁴⁾ ושוקים וחזות, שמור שבת מחללו וקדשתו בין מלהבות, אשרי אנוש יעשה זאת.

זאת עשו וחיו להחיות את ולשמח יתום ואלמנה ולוי ולעזוב לקט ופרט ועוללות לענייך, מורא מקדש ולמור בנים והקם מצות פריה ורביה למצוא ממני פריך, דברי על מזוזות תכתוב ותלמוד תורה להנעים⁽⁵⁾ יהי חפצך ומאויך, נצריה כי היא חייך.

⁽¹⁾ החכם צונן בספרו קורות הליטרטור של הפיוטים עמור 194 הביא נ"כ התרזים הראשונים מתוך אזהרות אלו, אמנם אחר: "בכחך" הביא עוד: "הנה תורתי לעדה תהיה בלכך" — ולא ודעתי מאין לקח זאת. ואולי מתוך גוף כ"י גינצבורג, ובהעתק זה שלפני השמים הסעתיק אלה חמש מלות בשגגה, כי גם הרש"ו כתב אודותיו כי לא ידע אם העתיק באמונה. ואולי מתוך כ"י אחר לא נודע. (ש"ז'ה'ה')

⁽²⁾ בפ"י ר"מ תבון כ"י 507 שלי: וכן גקטילה כתב צדוק הדין ובקור חולים, ואכן גיברול כתב הוריתך לצדק את הדין ולרחם דלים ולקבור מתים.

⁽³⁾ שם וגם בהואיל משה באר דף צ"ג: בן גיברול כתב באחרות וזרוז הגוף וארצך תשב פרוות בעלותך במעשר בהמה ובן גקטילה כתב זקן ונער לזרוז גוף ולזון פני צור ישעך (ועי' מה שכתבתי באגרת בקורת ה"ל עמוד 5 וגראה כי רש"ג לקח מר"י גקטילא).

⁽⁴⁾ שם ושם דף צ"ד: הוכיר בן גיברול באחרות ועורות קדשים ושוקים וחזות, וכן גקטילה כתב ועורות קדשים ושקלים.

⁽⁵⁾ שם ושם דף ס"ב: וכן גיברול כתב באחרות ותלמוד תורה להנעים, וכן גקטילה כתב ותלמוד להנעים.

חייך יאריכון ועסקיך הגיע במשלח הקן וכבוד הורים ומוראם והיותך נקי שנה אחת ותפרה כגן רטוב, יד ויתר על אוזן תכין והאלילים תחלוף ותשרוף מחטוב, ערומים תכסה⁽¹⁾ ונתון תתן להם להנצל מקטוב, תפתח ירך ישבעון טוב.

טוב וחסד ירדפוך אם צדק תרדוף ומוצא שפתיך תשמור ותצר מצות הקהל את העם, מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, ואמה תשלח ביובל ובשביעית ועם הבהמה להרביעם, אהבת צדק ומשפט ייראת חכמים ואהבת גרים ואחים להוכיחם מפשעם, ולמוכיחים ינעם.

ינעם לי פעלך בהענק והעבט ותשומת יד כל משה כספה, יחופש האמה בסימן ועבד נמכר במיתת אדון ויובל ומסכר חצרים ובתי חומה ועגלה לקצות ערפה, החזקת המוטת יד ומחוקת במבושי איש כי העזה פניה אפה, וקצות את כפה.

כפה תקוץ ומשאת אויב תעמוס ונפלו ורבעו תקים והזהר להרים חלה מעוניך, ולקדש ראשון ושביעי וראשון ושמיני ולקרוא לשבת יום חדותך ותענוגך, חק עצרת ותרועה ועבודה כפור וסוכה ולולב ולראות ולחוג ולשמוח בחגיך, ועשית מעקה לגיך.

לגיך תשים מעקה ותדרה בעבד כנעני לעולם ומצות ייבום תקיים להקים שם המות, חליצה מנעל ורוק והבדל שש ערי מקלט להציל לקוחים למות, קביעת ראשי חדשים חשוב ותקופות לעבר שנה ועשות צדקה לחשוכי צלמות, וצדקה תציל ממות.

ממות נפשך אהשך במתת שקלים וכסוי הדם וביעור חמץ וודוי מעשר ונדרים אם לא תאחר, גמולך אשלם בשלום מדות וצדק הין ואבני משקל ומשורה במבחן, חמשה חומשים להנעים⁽²⁾ ולשרוף נותר ודברי לשון בכל יום על לב תבחר, ודעת מחרוץ נבחר.

נבחר כהן גדול למשאת כפים ותלבושת שרר⁽³⁾ ולבא היכל לפני בציץ נזר ובגדים שבע, מעגל סנהדרי גדולה וקטנה לדון דיני ממונות⁽⁴⁾ ונפשות ואבות נזיקין תקבע, הזהר בחמשה מעשרות ושלוש שכחות ופיאות ארבע, וימלאו אסמך שבע.

שבע יהיה בהפקר שביעית ויובל והקדש בטהרת מקרה נדרם ונדות אשה דוה, ושבול יום ודוה ולמוד כהן לטהר בגדים ובתים ולבעול בתולה מעונגה ונאוה, עומר ראשית להביא ולספר תמים ושפל רוח תחת גובה וגוה, ולפני כבוד ענוה.

(1) שם ושם ד' צ"ח: וכתב בן גיבורל באחרות ערומים תכסה ונתון תתן להם, ובן גקטילה

כתב והחיותו והלבש מערימו והעבטו.

(2) שם ושם דף צ"ב: ובן גקטילה כתב עטרת שלום וארוכה נמשכת בהנעימך חמשה חומשים.

(3) שם ושם דף פ"ח: אבל מצאתי באזהרות אחרות לבן גיבורל ותלבושת שרר ולהודות

ולבא לפני, ובן גקטילה כתב כהן להלביש שרר ובגדי קדש לעבוד פנימה.

(4) שם בכ"י: בן גיבורל כתב באחרות לדון בדיני ממונות ונפשות ונשים ואבות נזיקין

תתבע, ובן גקטילה כתב ישיר לדון בדיני נפשות וממונות וכתב נשים ואבות נזיקין.

ענוה וכן תתמוך בשמן המשחה ומאור וקטורת סמים ותבנית משכן וכלי
ושש מערכת ומתנות כהני, ותנוכת המזבח ותודות שתי הלחם ולחם הפנים
לתת לפני, עולות ושלמים וקרבנות ומאכל קדשים ומעשר שני בבית
מעוני, כי תבואו לראות פני.

פני יכפר פר כפור וחך הבא על כל המצוות ומעשה מליקה ופשיטה וקבלה
ויציקה ובלילה כהונן ובשורה, מליחה ותנופה והנשה ופתיתה וקמיצה
והזאה והקטרה, היה נכון בתרומה וראשית הגז ועשירות האיפה וערלה
והלולים ומקרא מגילה סדורה, וקראני ביום צרה.

צרה פרע מעיר משלמת ותתן בירדת להשים [הגל לעשות אותה שםסה]
טבילה בעתה⁽¹⁾ ומסא נפש זוב ומצורע להזות ולרחוק בשכבת זרע ולבכס
לבושים, חובל בחמשה ועד זומם ומוציא שם רע להזות ענושים, והייתם
קדושים.

קדושים תהיו במוספי קדש (חדש) וקרבן חסאת ועולה ויורד ופסח שני כי
יקרב, ואשם תלוי ודווי ומשפט נחלות ועיר נדחת ומשיח קרב, ושיד אבנים
גדולות וטהרת פרה אדומה וניסוך סים כי יערב, ויעצו עלי אדם רב.

רב חסד צוה לטהר טמאים בקרבן ראוי⁽²⁾ וההניף הזה ולכתוב משנה מלכו
בהירו, ולתת ידותים לבכור ונבלה לתושב ולהטיב נר שבת וחנוכה להאיר
באור. כוון יפת תואר בימי בכורה ושתי חציצות ומקרא עדה ושכיר
מינע בשרו, ביומו תתן שכרו.

שכרו הרבה שומר ביכורים ומקראם והרגל כסתת יד וביעור מעשרותיך,
משפט מכס וערך וחרם⁽³⁾ והסר שרץ וטומאת אדם וכזים ומשקים מבייתך,
אפרך בפדותך אה נמכר למזור בלתיך, ואתן אדם תחתך.

תחתך לא תרגו בהתרגוך לראשית גוים לכב הותיר פליטה, ערך ברבות
וקללות תקיים ומשפטי נחרפת ושיטה, פקדת הולים ומסית וכדיה אל אל
ידו נטה, התר אגודות מוטה.

מוטה נתקתם במגדול ומאוסר פתחתך, וכבודי עין בעין הראיתך,

אלהים הן בקדש חזיתך, לשמע אוון שמעתך.

שמעתך אלהי ושושתי על אמרתך, כי למדתני להועיל צדק עדותך.

קראתך אלהים צמתותינו ביעותך, יהיו מתך.

מתך חזקת לשמעם לעשותם חזקנו, נעיומת בימינך נצח תחבקנו.

בקומך לשפוט על כל נעלם הצדיקנו, מנסתרות נקנו.

⁽¹⁾ שם: וכן גטילה כתב וטבילה בזמנה.

⁽²⁾ שם ושם ד' צ"ח: וכן גטילה כתב וטהרות המסאים בקרבן הראוי.

⁽³⁾ שם ושם דף צ"ט: „בן גיבורל כתב באחרות משפט וערך ומכס וחרם וכן גטילת
כתב וחרם ומכס וערך.“ — עד כאן מה שמצאתי בפי' ר"ם תבין ונמצאו בהם קצת שנויים באזהרה
אלו שלפנינו וגם יתראה מזה כי הלך גיבורל גם בעקבות ר"י גיקטילא. (ש'ו'ח'ה').

פיוטים בסוף הסחזור ההוא :

קדיש.

שוררי יחידה, זמרי בתורה,
ברכי לנצחי, חן יקב-ברוחי,
למדי דבריו, לב, עשות אמריו,
שיר, נעים זמיריו,
דור לדור, כבודה, יהלום ופמרה, ומללי
צפצפי ושבחי, ולהר קנוחה⁽¹⁾, בשיר עלי
מה מאד חשקתיו, ואתאבה
ובלב חקקתיו, ואכתבה
וענק עדיתיו, ואתאווה
לערוך תעודה, בית נוה יהודה, בחן כלי (רמז בן יהודה?)
לעדות בלקחי, ציץ פאר ומצחי, ותור חלי
דודי לצורך, ועוז תני
אל נוה יקר, יסוד קני
אל גאון פארך, בהוד עני
קול זמיר בעדה, מזהב חמודה, וסלסלי
יצרי וגוהי, קדישי ונצחי, וגדלי.

ברכו (שם).

עם אלהינו נהלל
והקם לבב ישורה
לב נבון לחש יספה
כי בחכמתו יספה
ובקדוה פיו ישפה
רם גדול עצה מחולל כל, והופק עב ודודך
יס, בעת ידו יפדר, לו אגוש יקוד ויברך.
מהלל צדקו יתנו, יעריצותו במורה
כל בני אלים, ויענו שיר, בכנורות וזמרה
כי יקר לבושו וענו⁽²⁾ (?), סמאור יפעה מהורה (עי' כתר מלכות)
לו יסלסל שב ועולל, בת כבודה, עז לצורך
אור לבקר צח מברר תתני, כי הוא מאורך
הוא אלהים חי לעולם ממקורו כל מחיה
מחמד לבות וגילם יש כלי שכל מהוה
נר נפשות הוא והילים כל יציר טובו מקוה
רון בכוד עדה אמלל אברעה קומת ואברך
אהבת זכרו אעורה ובמקהלים אברך.

(ש'ח'ח') (ח'ח')

(ח'ח')

⁽¹⁾ סמני ההדוה יש לחניה, סמני.

⁽²⁾ אנלי צ"ל: "יעטו".

פיוט (ש.)

שעה מנחת עבד	לך הקריב בכוסך
נפשו, ויגיעו	וכל כחו הוסיף
עלי נדבת ידידים	אשר אספו אוסף
ויעש עטרות	עדות ביהוסף
תפוחי זהב	במשכיות כסף.
לעבוד עבודתך	הן לבו נדבו
ולפאר ביתך	הכין מחשבו
ואחר מצוותך	רץ שחרו וערכו
לזאת תרבה טיבו	וזאת תרבה לו תוסף, תפוחי זהב...
מאד חפץ ובחר	לכת אחריו
ותמיד לא יאחר	לעשות דבריו.
קרבהו ותבחר	לשכין תצריך
עם כל בחיריך	יחד בהתאסף, תפוחי זהב...
ד'יה קרוב לשוועו	עת שמך יקרא
כפר את פשעו	ענהו בעת צרה
החיש את ישעו	ובימיו מהרה
יבא בבשורה	לכל מחנות מאסף, תפוחי זהב במשכיות כסף.

[הפיוט הזה הוא לכבוד איש ששמו יוסף בשעה שהתנרב עטרות ותפוחי זהב לספר תורה, כי נדבו לבו לפאר את בית אלהינו בהם גם הוא אחרי נדבות נדיבים אחרים מבני עמינו ידידי ה' אשר אספו להדרת הבית או אולי גם לבנותו, ואולי היה אז חנוך הבית הכנסת ההוא. ולזאת יתפלל המשורר ויאמר כי ישעה ה' אל מנחת עבדו יוסף, בהתפללו בצבור בבית תפלה זו עם בחירי ה'. ומלשון: לעבוד עבודתך וכו' משמע שהתנרב יוסף גם כן לעבוד לפני התיבה. ואולי יוסף הזה הוא ר' יוסף אבן מיגאש הראשון זקנו של השני. (ש"ז).]

ו.

[הערות לתשובות רשי ורבותיו אשר בראש ספר חופש מטמונים⁽¹⁾].
אמר שניאור זק"ש מה מאד שמחתי כי יש את לבב החכם המוציא לאור המחברת היקרה הזאת ידידי נ"י ישר, עם כל הישרים בלבותם, הנותנים

⁽¹⁾ אלה ההערות כתב הרש"ז בתוך ס' חופש מטמונים שלו, כנראה מיד בצאתו לאור, ובעת נשלח הספר הנ"ל ספריו לידידי החכם ר' דוד קויפמאן, והוא שלחו אלי, וכפי עצתו הטובה העתקתי ופירסמתי אותן גם כן פה ברבים. ויען כי עבר זמן רב מאד סעת נכתבו ההערות עד הנה — תשע וארבעים שנה — העיוותי למטה על קצת דברים והראיתי על איזה ספרים ומאמרים אשר נדפסו אחרי כן.

פאר וכבוד לשם ישרון צהלה ורנה לזכר קדמותו, כי יקראו כיום מפה ומפה לשמשות שמי ישראל המשמשים לפניו במרום התורה והחכמה אשר קדרו בצהרים ולמצדיקי הרבים הכוכבים דרכו מעקב אשר חותמו ואספו נגהם בלא משפט, יקראום ויזריחו עליהם אור, כי יקראו מערמות עפר דברי גדולינו, דברים עתיקים, דברים צדיקים, והמה בכתובים ורקובים, אבק יורה עליהם, ועש יאכלם, מעפר יקימום וירימום, בל ירימו עוד תולעים, ובין נדיבי עם אלהי אברהם המתנדבים בעם, מחוקקי ישראל וסופריו, יאספו וישבו, וגם המוציא לאור גם הוא, כמוהם כמוהו, הגדיל חסדו היום לעשות עם המתים החיים עדנה אתנו ברוחם, כי התעסק במצוה רבה לקיים דברי המתים בל ילכו לטמיון, ולרובב שפתי ישנים, הצפונים, שפוני טמוני חול. היטב מאד לעשות בזה, תהי משכורתו שלימה! שבח יתנו לו כל צבא דורשי רשומות קדמוניותינו כיום ביה, תפארת וברכה גדולים חקקי לב החפצים ושמחים בהצלת כתבי הקדש! —

מה ישמח לב כל אוהב תורת רש"י התמימה, ומה יגיל כבוד כל משכיל המבין ביקרת פרשת גדולת הפרשן הגדול הזה ז"ל וענוותו ותומתו, מה ישישו לקראת המחברת המהודרת הזאת, בהראותה עוד לכל קורא את יקר תכונת נפשו היפה ואת תפארת גדולת גדולי תרומות מדותיו וחמודותיו גם ע"י כתבי יד אלה התשובות החשובות ממנו ואליו שהיו גנוזים ימים רבים! — הענוה אזור למתניו בהשיבו דבר לשואליו והאהבה להם אזור חלציו. במלות "חביבי", "אחי" ירצה ובפיו תרצנה סלה פה ובתשובתו הבאה בספר מלא חפנים (מכל המכתב שם נראה כי נכתב רק ליחיד, ואף כי על גב הכתב נאמר "לרבני אלצורא") ויתכן כי מה שכתב רש"י בתשובה אחת — כפי ההעתק במכתב עתי ציון תרי"ב צד קמ"ג "והנני קורא מפי לאחר מאחי" כוונתו על אחד מירדיו, (אגב אעיר כי בלשון רש"י שם בציון מקודם: "ופי נאלם מלספר תלאות העוברות עלי על אחי ז"ל" אולי צ"ל "על אודות אחי ז"ל..."). ובכלל היה דורו של רש"י ז"ל דור צולח על דברי אהבה וענוות צדק — מי יתן לנו דור טהור דור מבורך זה! — ורש"י הנהו ככל המון גדולי ישראל אז, הכל לפי גודל שדה תנובות תכונתם כן רוב הענוה והחובה לזולתם, ורבותיו רבותינו ז"ל, אנשי חמודות, במדות נכבדות, היו לו לעינים. כי כאשר התלמידים לא מרו את מוריהם, רק נכנעו מפניהם, כן גם המורים נהגו כבוד בתלמידים, ולצואריהם היו רבידים. כן אנחנו רואים הלום מתוך התשובות לרש"י מרביותיו, אשר לא ימצא להם כל אמירות אהבה ומיני חבה לערות בהם מקור אהבתם אליו, וידברו בו נכבדות עד מאד, ולכן אנו רואים ג"כ את רש"י יוצא בעקב רבותיו, עקב ענוה ואהבה, לחבב ולכבד את תלמידיו, אנו רואים זאת גם הלום בתשובתו לר' נתן — אשר נחשב לתלמידו כאשר נאמר לפנינו — אחרי ראינו בתולדות רש"י (ע"י קורא הדורות דף י"א וצונץ), בציון ובמלוא חפנים (שם ושם כותב על ר' שמעיה תלמידו ונכדו:

שבעה אחינו¹), ובדרך כלל נהגו הסורים אם התלמידים מנהג סוקראטס בדישת האמת והמדע, לא החשיבום לתלמידים כי אם לרעים ומבכנים הלוכדים זה מזה, וחליפות עמהם במחשבות לבם, לקיים האמנה: ומתלמידי יותר סבולס, על כן נמצא מצד אחד כי כבדו ויראו מאמנה עד מאוד אם מוריהם לכלי להורות בפניהם (ריי בר) יהודה סי' י"ד באסיפה זאת). ולא רק התלמיד חדר חדרת קודש אל דברי הרב, כי אם גם הרב אינו צריך לחלוק על דברי תלמידו (ריי הלוי סי' י"ג) בקייכו מילי דאבות: כל הלוטב מחברו אפי' וכו'. — ומצד השני גם התלמידים — בכל ענוותם וצניעותם — לא חלקו כבוד לרב במקום שיש חלול האמת, כי ידעו בטח שרבותיהם — אשר כמותם אך האמת כל מגמתם ותכליתם — יסתלגו על כבודם מפני כבוד האמת. על כן לא נמנע גם רש"י ויל, התמיד העניי אשר יצניע לבם עם רבותיו תמיד, מלחלוק עליהם לפעמים. עיי' צונץ תולדות כשי' ערך "רבותי". ועיי' לקוטי הפרדס דפוס אמשטרדם תעיה דף מ', שם כתוב לאמה: וקשה לו (לרש"י) לומר כדעת רבו ר' יעקב' ושם דף ל"ו: שאלו תלמידיו לרבינו שלמה וכו' אמר להם אף אני שאלתי את רבינו יעקב בר יקר ואמר וכו' אבל סבירא לי — וזכרתי כי מוזכר זאת גם במטה משה, וכן בתניא רבתי ענין נטילת ידים סי' כ"ב, וחידוש הוא כי בכ"י ספר, לקוטי סי' התרומה אבי העזרי וסי' המצות (ובדברתי על אודותיו במקום אחר) סי' ס"ד מצאתי בזה"ל: הנפנה קודם לבעודת וכו' רבינו יעקב בר יקר וצ"ל היה מצריך ליטול ולחזור וליטול וכו' ורבינו אבי העזרי פסק נטילה אחת עורה לכאן ולכאן — ונמצא אם כן בכ"י זה שאומר שאבי העזרי הוא החולק על ריי בר יקר בדיון זה עצמו שנזכר בכל הספרים הנזכרים שרש"י הוא החולק על רבו. — מתוך התשובות האלה נראה, כי כבר יצא לו לרש"י מוניטון בעולם גם בדורו (וזה דלא כמו שחשב אחד מגדולי דורנו המוכיר הנודע בכרך הששי מספרו הגדול²), כי גדולי הדור היו מריצין אליו אנרות, והביאו לו כל הדבר הקשה. — ונתחיל מר' נתן בר מכיר הוה, ונתן סתם הוא ר' נתן כי לכאורה נראה, כי ר' נתן בר מכיר הוה, הוא ר' נתן סתם הוא ר' נתן הישמעאלי המוכא ברש"י, והוא ר' נתן המכירי המוכא במהריק, ולו שם בשלשה. עיי' צונץ שם³. והתשובה מרש"י לר' נתן הזאת תחזיק לכאורה את השערת הרב החכם הגדול הנזכר במקום הנזכר, כי אולי היה ר' נתן מארץ ערב, ולזה יקראוהו רש"י, ישמעאלי, כי נראה מתוך התשובה, כי מארץ רחוקה בא אליו ר' נתן בשאלותיו, ומפרכת הביא לו לחמו של תורה, כי כתב עליו רש"י: הנודע במקומינו אמת נודע לשוב, ומימיו אנו שותפים

(¹) עיי' מ"ש ידידי הח"א ברלינער במ"ע המוכיר לרמ"ש שנה י"א עמוד 78 (ושם עורה 7 למטה צ"ל: נמצאת התשובה בכרך הדברים שהביא עמו מרחם שמעיה חמיו של רבינו אחי' ושם עורה 6 צ"ל: שווענערפאטער במקום שווענערזאנקן). ומ"ש החכם גראס במאמציין לר"א קרלינער שנת עשרות עמוד 83. ועיי' גם מ"ש בתחב"ב ש"א עמוד 216.

(²) נראה כוונתו להח' אטס, אמנם החכם גרעין בספרו ח"י עמוד 70 כתב כמו הרש"י.
(³) ועיי' מ"ש התבב צונץ במשורי קורות הליטוטר של הציטטס עמוד 158-160.

ולאשר היה ר' נתן החוק מאד מרשי, ע"כ לא בכל פעם שמע רש"י תורתו
מפי ר' רבנו מפי כתביו, כי אם גם פעמים ע"י איש הבינים כר' אהרן (ע"י
צונץ שם) ואז רש"י לקחה דברים על אודותיו של ר' נתן פעם מפי השמועה
ופעם ע"י הא"ת אחרים, ככתוב: „אזן שמעה אשרתה עין האתה תעדתה
ובר'". והרשי תשבו להבין כאשר נחשב ר' נתן בענינו לתלמידו של רש"י.
כי זה ר' נתן, נתן להרשי תורת אמת לרוב בביאורו מלות לשה"ק ובפירושו
פסוקי תנ"ך. ובבר נראה מדברי רש"י שהיה ר' נתן, קרא תנא ופיומן בלול
בכל במקרא... הגדה ופיוט וחבל על האכרין פיוטיו, ואולי עוד ישתכחו מה
סבם! — ואולי היה יותר חכם מצ"ן במקרא הגדול ופיוטין מבהלכות ובמשא
ומתן של גמרא, וכן לקח תורה מפי רש"י והוראות מאת האדון הזה הקד
ובדק כי בדון היה מדוקדק ולן יותר בעמקי של הלכה, ואם ר' נתן שלנו
הוא הישמעאלי — מה שבאמת יש לספק מאד — או לא? הנה זאת היא
בלא ספק, כי ר' נתן בר' מכה שלנו הוא ר' נתן המביר שבמהרי"ק, הוא
ולא אחר, וזה יבואר עוד במה שיבוא. במהרי"ק שם שרש לא כתוב: ועוד
שהיו מצאתי כתוב ר' נתן המבירי שאל מאת הבינו יצחק בר' יהודה...
והשיב — ומסי' יא המסומן באסיפה זאת, נראה הקורבה הגדולה שהיתה
לו לר' נתן עם ר' יצחק בר' יהודה, עד שבקש רש"י מר' נתן לבדוק בספרו
אשר היו ג"כ כפי הנראה ע"פ הגהות ר' יצחק בר' יהודה (כאשר הגיה רש"י
לרוב ספריו מספרי רבו הנה, וכאשר יתראה ביהוד מס' המדובה, וכן כותב
ר"י בר' להרשי מ"י כ"ה וסי' כ"ו: „אן הבין גרסינן) ולראות איך כתוב שם,
כי הסתפק אם מצא חלק בספרי ר"י בר' יהודה או לא הבין נוסחתו או
הגהתו. — וכפי הנראה, לא החל ר' נתן להריץ אגרות שאלותיו לרש"י, כי
אם אחרי מות רבינו יצחק בר' יהודה, כי מתחלה כתב לרבו הזה, ואחרי
כן עשה את נושא כליו, הוא רש"י, לרבו, ולזה תמצא פה שרשי כותב אליו
על ר"י בר' רבינו, כי שניהם למדו ממנו, וכן כותב כבר עליו „וצ"ל" —
וכפי הנראה גם מה שכתב רש"י למעלה (סי' י"ד), והעיד באגרתו על רבינו
הקדוש וצ"ל הכוונה על ר"י בר' יהודה. — ור' נתן זה הוא בוודאי ר' נתן
שמוכיר בשם הגדולים (חיג דפוס פפרים מערכת נ') לאמר: „רבינו נתן
השיב לרבינו מנחם אחיו, כלשון הזה כתב הרב שבלי הלקט בכ"י בכמה
דוכתי" — וזכרתי כי ר' נתן בר' מכיר מוכא' בס' מטה משה שתי פעמים
בדני שבת, וכן בתניא סי' ט"ו ענין שחרית של שבת מביא מה שמצא טעם
בשם רבי נתן בר' מכיר ז"ל, ושם בענין מנחת שבת מביא ג"כ מה שמצא
בשמו, והוא המוזכר בלקוטי פרדס (דף כ"א), „תשובת ר' נתן שהשיב לר'
מנחם אחיו ומקורם לזה שם (י"ט ע"ב), ואני מנחם אומר" ולהלן שם (דף
כ'), „אבל אני נתן אחיד" ולהלן שם, ואני מנחם רוח אחרת עמי" — והנראה
כי רש"י הרבה להשיב תשובות שאילות לר' נתן, ור' נתן לא החזיק כל

(1) ע"י כ"י נטעין נעמים בחלק האשכנזי עמוד 11 בהערה כי בפירש"י כ"י משנת רמ"ט.
ובן כ"י כרייהאמט אינו מביא את ר' נתן הישמעאלי, ולפי"ל לא הביאו רש"י, אה נתוסף בזמן
מאוחר.

טוב אדוניו רש"י בידו לעצמו, כי אם חלק מכבודם לאחיו ר' מנחם, ומתוך הקיבוצים שבידי האחים האלה נלקטו אחד לאחד בילקוט הפרדס והשבלות ובס' התניא (וכן מצאתי דברים רבים הנמצאים בלקוטי פרדס גם בס' מטה משה בשם השבלי לקט) בהביא כל ענין איש על מקומו, ולכן בשנוי המקום לא נדע מקומם העצמי איה, ומקורם הראשון, מבטן מי יצאו הדברים, כאשר נמצא באמת בלקוטי פרדס לבד התשובות הנזכרות מר' נתן לאחיו ר' מנחם, עוד שתי תשובות לקוחות מתשובת רש"י זו לר' נתן, האחת היא שם דף ח' ע"ב: "ושאלתם בגולה עד ששים בתקופה וכו' והיא מס' ב' פה אך בשינויים, וכן שם דף י"ב בענין יום הכפורים הסתחיל: "ושאלתם איכא בינייהו יום הכפורים? היא מס' ט' פה, אך שם בשיבושים, ובשתי התשובות המלקטים שם שינוי לשונם מן "ושאל" אל "ושאלתם", אך בשניה נשאר שם לשון "והקשה לו" — ובאמת נראה כי על ידי לקוטים וקצורים כאלה אשר השתמשו והסתפקו בהם אח"כ, נסתתמו מעינות חכמת קדמונים ונחלי עדניהם כי נדעכו ממקומם, עלו בתהו ואבדו, כי מה תעלת הברכה לעומת נחל נובע מקור מים חיים? ומה הלכות קטועות נגד הלכות גדולות? — וכבר העיר הגאון מהרי"ק ז"ל לאמר: "וכן משמע קצת מתוך מה שמצאתי בתשובה אשר לא הזכיר שם מי הוא המשיב... שהרי רבינו גרשון מאור הגולה חולק כאשר כתבתי לך מתוך לשון תשובתו שהביאה המרדכי בשלהי יש נוחלין ועוד מצאתיה לאותה תשובה עצמה בין תשובות הגאונים הקדמונים יותר ויותר באורך ממה שהביאה המרדכי בדרכו לקצר ושם מתבאר בהדיא" (שרש צ"ד). —

נשוב לענין ר' נתן ומשפחתו, באמת נמצא שם ר' מנחם בן מכיר בסדר הושענות שלנו ובפיוטים רבים וזולתם (ועי' היידענהיים מבוא הפיוטים והוא הוא בודאי או ר' מנחם בר' מכיר אחי ר' נתן שלנו או ר' מנחם בר' מכיר אבי ר' מכיר אבי ר' נתן שלנו, אחד משניהם הוא בלי ספק [ומשום דרכי פיוטי ר' מנחם הזה, משום זה אין סתירה לסברת היות ר' נתן ספרדי, בהיותו רואים כי גם הוא ככל המון הפייטנים הצרפתים והאשכנזים הנעים זמירות ושירים ארג בדרשות חז"ל והגדוניהם, וכי נקבצו פיוטיו לנקבצי פיוטי האשכנזים, הן נמצא לפעמים, כי גם פייטני ספרד יסדו פיוטיהם לפעמים על האגדות והמדרשות — ופיוט אשר אשש לבן גיאות לעד — רק הטיבו לרוב לדבר צחות בכל זאת, וכן ימצא אצלינו ממשוררי הספרדים שירים וזמירות וקנינות כמבין עזרא ר"י הלוי ובן גבירול]. ואם אין ר' נתן ספרדי, כי אז אולי ר' מכיר בעל פירושי אי"ב המובא ברש"י ותוס' (עי' צונץ שם 318) אחי גרמיה הלועז צרפתית (עי' באחת התולדות שכתב הרב הגאון והחכם הגדול מהרש"ל רפאפורט נ"י ⁽¹⁾) הוא ר' מכיר אבי ר' מנחם וקנו של ר' נתן, כי בודאי לא לחנם נקב רש"י שמות יחס משפחת ר' נתן, כי

⁽¹⁾ עי' תולדות ר' נתן הערה 12 ובהוספותיו בבכורי העתים (ע"ד א"ב דר' מכיר) תק"צ ותקצ"א.

אם כאשר השיב, מפני הכבוד לר' נתן שם שמות משפחתו שמות הגדולים אשר בארץ לאמר, כי ראוי להיות חומר מגוע ישרים, ואשרי יולדתו⁽¹⁾. וגם לר' מכיר הראשון הזה כי היה בעל הלשון וחבר מדרש מלים, ונראה כי ר' נתן בר מנחם רבו של ר' צדקיה בעל שבלי הלקט שהיה בזמן מהר"ם בר ברוך ברוטנבורג (שהיג היג מערכת צ') הוא גיכ מיוצאי חלצי ר' נתן או ר' מנחם אחיו, כי נתן, מכיר, ומנחם, אלה שמות בני המשפחה המיוחסת הזאת. — ומשפחת המכירי נשתלשלה גם בדורות האחרונים. בעל סדר היום שמו ר' משה בן מכיר, ובהקדמתו אומר, כי הוא משפחת המכירי גם בעל אבקת רובל שמו ר' מכיר⁽²⁾. בשפתי ישנים מובא ס' ילקוט המכירי כ"י מ' מכיר בר' אבא בר' מכיר⁽³⁾. בספר אבני זכרון אשר יצא לאור מחדש ע"י הרב החכם הגדול רשד"ל נ"י, נרשם במצבה ל"ו: "בני מכיר האחד הוא ר' אברהם בן ר' יצחק בן מכיר וכתוב עליו: 'חכם חרשים רופא נאמן' והני במצבה ל"ז הוא ר' יוסף הרופא בר' אברהם הרופא בן מכיר (הוא בן הקודם כפי הנראה, ונעזב שם יצחק אחרי אברהם ורק נשאר השם אשר התייחשה אליו המשפחה 'מכיר') נאסף אל עמיו ה"א קכ"ב. — ר' יוסף בן מכיר מובא בתשובות מהר"ל בן חביב, ר' יעקב בר מכיר הוזכר בשו"ת הרשב"א ס' שצ"ד ובשו"ת בשמים ראש — [ועי' ס' הר אבל שכתב: וראיתי בשו"ת בשמים ראש ס' שמיה כתב המאבד עצמו לדעת... והריני נשבע חי ה' צבאות כי לא יצאו דברי עתק כאלה מפה קדוש רבינו הרא"ש זלה"ה כי מלבד אשר הוא נגד רבותינו חכמי התלמוד... וכבר יצאו עוררין על ספר הנ"ל דלאו גושפנקא דהרא"ש חתים עליה כאשר כתב הרבה פעמים הרב מ"ה יוסף דוד זינצהיים בספרו יד דוד⁽⁴⁾. — ועי' גם מה שרמז הש"ג ע"ד שו"ת בשמים ראש]. —

בראב"ן מובא מעשה מכירי (84) ונראה כי הוא מליקוטי הלכות למעשה של ר' נתן שלנו כי הקדמונים אספו לרוב מעשה רב וגדול ונהגו אחריו. וכן תמיד בראב"ן מעשה רבותיו ומעשה עצמו, מעשה רש"י שכתבם לזכרון. וגם מזה אנו רואים גדולתו של ר' נתן וכן ברף 148 בראב"ן: ומצאתי שאילה ששאל ר' נתן המכירי את רבינו יצחק בר' משה נ"ע. ובלקוטי פירוש ושמעתי על ר' יצחק בר' משה שלא היה רוחץ מ"ז בתמוז עד מ' באב — [בשבלי הלקט ח"א כ"י מובא רבי ר' נתן ז"ל ויתוקן: טעות יה"ש בציון צד 113 שחשב שהוא ר' נתן בר יהודה] —

(¹) ונמצא עוד ר' נכיר בזמן קדום, עי' יוחסין השלם עמוד 84. ועי' מ"ע צרפתי רעיוע שנה עשירית עמוד 98, ועי' צונץ בספרו הנ"ל עמוד 106, ועי' מ"ש החכם גראם במכתב חרשי להח' גרעץ 1878 עמוד 248. —

(²) עי' על ספר אבקת רובל כ"ס חמד שמיני עמוד 164 ועמוד 210.
(³) עי' קריה נאמנה לרש"י ע"ן מ"ש הר"ם שטראשון ז"ל עמוד 304 ומ"ע רעיוע חלק כ"ה

עמוד 53.

(⁴) ע"ד ס' בשמים ראש עי' ריטוש להח' צונץ עמוד 226 ומ"ש הר"ם שטראשון בקריה נאמנה ע' 295, וכבוד הלבנון שנה עשירית מחברת ר' ע' 2 ותולדות אנשי השם בברלין מהח' לאנדרסונוס ע' 101—105.

והנה לא לבד ה' נתן בר מכיר שאל קדמיה, כי אם גם רפני הגדול והמוכהק, רבו היקר ר"י בר יקה יקר וכבוד גדול עשה לו, לשאול מלפניו לחוות לו דעתו, כי האגרת השניה באסיפה זו (סי' י"ב), "מי אנכי חדל אישים... ומה עלתה על לב רבינו הזקן ראש נדיבי פאתי יעקב" הוא בלי ספק לר' יעקב בר' יקר (בליקומי פהרם כתיב פעם אחת: "ומורי קבל מרפני רבינו יעקב בן יקה זצ"ל") כאשר בן יכנהו רש"י תמיד, הזקן: ע"י קורא הדורות ה' ה' וע"י צונץ שם בערך השם הזה, וכן קוראו גם תלמידו ר' שלמה בר' שמשון, ע"י בקורת תולדות רש"י בציון י"ב, ומה נשתומם על הכפז הגדול אשר חלקו והחכיבה היתרה אשר הודיעו לו להשיי רבותיו ר' יצחק סגן לויה ור' יצחק בר' יהודה — הראשון באגרתו האחת אליו (סי' י"ג), והשני בשתי אגרותיו (סי' י"ד וסי' ט"ו ואילך, אך הסי' ט"ו צריך להיות מסומן למעלה אצל: "לאהוב למעלה...") או שלש, כי כפי הנראה מן הדבור המתחיל: "וששאל נבבלה שרף" (סי' י"ט) היא אגרת בפני עצמה אך יחסרו בה לפניה אוזיהו מקומות של שבחים ותוארים, כי סיים לפניה: "והמקום ירבה שלומי ונראה גם כן מה, כי לא רק עם ר' יצחק בר' יהודה לבדו היה לו להשיי קורבה גדולה (כמו שחשב הרב החכם בעל תולדותו) כי אם גם עם כל שלשת רבותיו המיוחדים — וכמעט נוכל לאמר כי ר' יצחק הלוי כבודו עוד ביותר בכתבו לאמר: "שלא יחשבני אדוני חביבי כמו על דבריו אע" כותב" וכן אהבהו עד לאחת — ולפי שידוע לו קשירת חיבתו מודיעו לו כו' — הנה אנו רואים כי לרוב האהבה שבניהם אשר נקשרה נפש התלמוד בנפש הרב הודיע לו הרב ובשרהו על אדות מעמדו הברזם הבלתי נוגעים בעניינים תוריים, וזה לנו כי המעתיק השמיטם, כי לא נחשבו בעיניו, כי יודע אם לא כללו בתוכו דברים הנוגעים לתולדות חי' ר' יצחק הלוי — והנה נראה, כי ר' יצחק בר' יהודה ור' יצחק הלוי גם שניהם קראו לרש"י בשם קרוב: "קרובי" (נראה כי באגרת הראשונה לה"י בר' יהודה חפר שם רש"י אתר: "זה הודי וזה רע"י) ואם כי יכול להתפרש על קרובות תכונות הגפשות, אבל נראה כי היו קרובים סמך בקרוב בשר, כי באמת נמצא שם "יצחק" חוזה חלילה בשלשלת משפחת רש"י, אביו, אבי דודו ר' שמשון הגדול הפייסן⁽¹⁾ הירוע (אסנך הוא סגה אסנך, ככל זאת יתכן כי אביו ואסנך היו קרובים זה לזה), וכן נכדו של רש"י הוי"ט ור"י הזקן בעל התוס' (ע"י צונץ בראש התולדה, וכן ע"י תשב"ץ ח"ג ענף הסיף) — ואחרי כי ביצחק יקרא זרע בדרך ה' משפחת רש"י, יתכן כאד כי גם רבותיו הודיעים בשם יצחק, היו סמשפחתו, וגם אשר קראוהו רש"י, ר' שלמה יצחקי, ולא ר' שלמה בר יצחק, מעיד כי משפחתו היתה ידועה בשם "יצחקי" קמעם האמור — וכ"כ ר' אברהם מימאל בספרו תורת נזיר בסאמה הזקנה הבא בסוף הספר מעמות אנשים ונשים, "יצחקי יש משפחה שיש לכל אחד מהם שם העצם ושם משפחתם יצחקי" — ושאריו של בעל שם הגדולים היה

(1) דודו של רש"י אינו הפייסן, ע"י ס"ש הח' צונץ בספרו הנ"ל עמוד 112.

פִּהֲרִיא יִצְחָקִי בַעַל זֶרַע אֲבֹרָהֶם (שהיג חיא מערכת מ' ובא זכרו גם בס' שִׁבְר פּוֹשְׁעִים לַמֵּהֲרִים חֲאָנִיז). וְכֵּבֶר הָעִיר מֵהֲרִיא מִיטָאֵל הַנִּיל, כִּי נִמְצָא שְׁמוֹת שׁוֹת לַפְעֻמִּים שֶׁהֵם שְׁמוֹת הָעֵצִים אֲצֵל אֱלֹהִים, וְשְׁמוֹת מִשְׁפַּחָה אֲצֵל אֱלֹהִים, וְבִצְדָק הָעִיר, כִּי בִרְאוּת מִשְׁפַּחָה כִּי יִרְבַּ לָּבוֹא שֵׁם אֶחָד בָּהּ, או כִּי גִדֹּל בְּקֶרְבָּהּ גִּדּוֹל וְקִדּוּשׁ, הַקִּדּוּשָׁה אֶת שְׁמוֹ לְהַתִּיחֵם אֵלָיו, וְאֵנְכִי מֵאֵז חֲשַׁבְתִּי כֵּן בְּשֵׁם „שְׁנִיאֹר” כִּי הוּא גַם שֵׁם מִשְׁפַּחָה וְדָבָר זֶה מִתְּשׁוּבַת הָרִשְׁבִּישׁ לְמִדְתּוֹ, כִּי בִסִּי רִל כּוֹתֵב: „בְּגִיָּה אֶל הַחֲכָם ר' מִשָּׁה שְׁנִיאֹר יִצִּי בְר' חִיִּים נִיעִי — וּבִסִּי רִלִּיב כּוֹתֵב עוֹד אֶל הַנִּיל: עוֹד אֶל הַחֲכָם ר' מִשָּׁה יִצִּי בְר' חִיִּים שְׁנִיאֹר נִיעִי. וּבִסִּי רִכִּישׁ: „בְּגִיָּה שְׁאֵלָה כִּי אֵתָּה וְר' מִשָּׁה פֶּשְׁכִּיל יִצִּי בִירְתָּם הָר' מִשָּׁה שְׁנִיאֹר יִצִּי וְר' מֵאִיר בּוֹנִיל וְר' יִצְחָק לֹוִנִיל” — וְכֵּן ר' מִשָּׁה חֲגִיז בְּרֵאשׁ ס' מִשְׁנַת חֲכָמִים, יוֹדֵה אֶת „אַהֲוִי הַנְּאֻמָּן... פִּהֲרִיר יַעֲקֹב מְנִדִּישׁ דָּא קוֹסְטָא שְׁנִיאֹר” (וְכֵּן יוֹדֵה אוֹתוֹ בַּסֵּפֶר אַחֵר מִסְפָּרִיו) וְהוּא הִדְבֵּר בְּכִינוֹי יִצְחָק וּמְכִירִי — וְנִרְאָה כֵּן גַם זֶה בְּהַפְּיִיטֵן ר' יִצְחָק שְׁנִירִי כִּי שֵׁם מִשְׁפַּחָתוֹ הוּא שְׁנִירִי וְהוּא שְׁנִיאֹר ⁽¹⁾ וְשְׁמוֹ הָיָה ר' יִצְחָק בְר' נִתְנָאֵל עִי צוֹנֵץ בְּס' הַחֲכָם הַגְּדוֹל רִימָה זָקֵשׁ [עִי 258]. מִה שֶׁכָּתֵב רִי בְר' יְהוּדָה (פִּי יוֹ) „עַד שֶׁשִּׁמְעֵתִי מִר' אֱלִיעֶזֶר הַכּוֹנֵנָה עַל רֵבּוֹ ר' אֱלִיעֶזֶר הַגְּדוֹל גֵּאֹן בֶּן יִצְחָק (עִי צוֹנֵץ שֵׁם). וְאוֹלָם כִּי הוּא מוֹרוֹ הָאֲחֵר בְּאִמְרוֹ מְקוֹדֵם „וְכִשְׁפִּירֵשׁ לָצוֹ מוֹרִינוֹ לֹא נִתְּנִי לְבִי לְדַבֵּר הַזֶּה” וְאֵת צִרִיךְ דְּרִישָׁה. וְאוֹלֵי הַכּוֹנֵנָה עַל ר' יַעֲקֹב בְר' יִקָּר, כִּי הָיָה ר' יַעֲקֹב בְר' יִקָּר, אֲשֶׁר הָיָה כְּבִיר יָמִים מְרִי בְר' יְהוּדָה רַב מְשׁוֹתֵף לְשִׁנְיָהם, רְצוֹנִי לְרִי בְר' יְהוּדָה חֶרֶב וְלִרְשֵׁי הַתְּלָמִיד עִי צוֹנֵץ שֵׁם. אוֹלֵי הַכּוֹנֵנָה עַל רִגְמִיָּה, כִּי יוֹכֵל לְהִיטֵן שְׁחִיָּה גַם רֵבּוֹ שֶׁל ר' יִצְחָק בְר' יְהוּדָה כֹּאשֶׁר הָיָה רֵבּוֹ שֶׁל ר' יִצְחָק בְר' יִקָּר, וְמִה שֶׁהוֹכִיר ר' יִצְחָק בְר' יְהוּדָה בְּתִשְׁבּוּתוֹ הַקּוֹדֶמֶת לְרִשִּׁי: „וְכֵּבֶר הָיִיתִי יוֹשֵׁב בְּבֵיתוֹ שֶׁל ר' זְכוֹר לְטוֹב” — אוֹ יִבּוּן עַל אֶחָד מִשְׁנֵי אֱלֹהִים אוֹ גַם עַל ר' אֱלִיעֶזֶר הַגְּדוֹל הַנִּיל ⁽²⁾. —

מִי יִתֵּן וְהָיָה אֶת לִבִּי חֶרֶב הַחֲכָם הַגְּדוֹל רִשְׁדִּיל נִי לְפָרְסָם עִי הַדְּפּוֹם הַתְּשׁוּבָה מְרִי בְרִי לְרִשִּׁי וְלֵאחֲרָיִם וְהַתְּשׁוּבָה מְרִי הָלֹוי לְרִשִּׁי (עִי צִיּוֹן שֵׁם) וְשֹׁאֵר הַתְּשׁוּבָה מֵהָאֲחֵרוֹנִים אֲשֶׁר בְּקוֹבֵץ תְּשׁוּבֹת הַגֵּאֹנִים הַקְּדֻמוֹנִים אֲשֶׁר לוֹ ⁽³⁾, לְמַעַן יִפְּצוּ אוֹר עַל רִשִּׁי וְרִבּוּתִיו וְחִבְרִיו — אֲגַב אֶעִיר כִּי נִרְאָה אֲשֶׁר הַקּוֹבֵץ שְׁבִירִי שְׁדִּיל אוֹ מַעֲיִן קוֹבְצוֹ הָיָה גַם בִּירִי מֵהֲרִיק. לֹא לְבַד שְׁנֵי הַקּוֹבְצִים הָאֵלֶּה מִגֵּאֹנִים קְדֻמוֹנִים יִכְלָלוּ גַם מֵאֲחֵרוֹנִים פְּרָגְמִיָּה וְרִשִּׁי

⁽¹⁾ שְׁנִירִי אֵינְנוּ שְׁנִיאֹר. עִי מ"ט ה"ח צוֹנֵץ בַּסֵּפֶר עַל הַפְּיוּטִים עֶמֶד 110 וּמ"ט ב"ס עֲמֻדֵי הָעֵבֶדָה עֶמֶד 118. וְנִרְאָה כִּי גַם הָרִשִׁי חוֹר בֵּן. עִי מֵאִמְרוֹ רֵאשׁ שְׁנִיר בְּצוּפָה לְמִגִּיר שְׁנַת י"א עֲמֻד 78.

⁽²⁾ לְעֵנִד נִרְאָה כִּי אֵין זֶה ר' אֱלִיעֶזֶר הַגְּדוֹל, כֹּאשֶׁר אֵינְנוּ מְבִיאוֹ בְּשֵׁם „מִוִּר” רַק בְּשֵׁם „ר' אֱלִיעֶזֶר” עִי מ"ט ה"ח צוֹנֵץ בַּסֵּפֶר עַל הַפְּיוּטִים עֶמֶד 198 וּבַסֵּפֶר קִירוֹת הַלִּיטְרָטוֹר עַל הַפְּיוּטִים עֶמֶד 258.

⁽³⁾ וְכַעַת יִצְאוּ לְאוֹר עִי יִדְרִי הָרִי מִלְּלַעַר אֱלֹהִים הַתְּשׁוּבָה מִתּוֹךְ כִּי רִשְׁדִּיל אֲשֶׁר הָיָה אַחֲרֵי כֵּן בִּירִי.

ובו' (עי' מהרי"ק שם שרש צ"ד ועי' שד"ל כ"ח ז' ושיר שם בציון) כי אם גם נראה כי תשובה אחת ממש היה בידי מהרי"ק ושד"ל. עי' מהרי"ק שם שמביא תשובה שהשיב ר' שלמה בר' שמשון בשמו ובשם רי' לוי לר' יצחק ששאל משניהם. וכן בידי שד"ל שאלות ששאל ר' יצחק בר' יצחק לר' יצחק הלוי ולר' שלמה בר' שמשון (ציון שם) וא"כ רי' סתם שבמהרי"ק הוא ר' יצחק בר' יצחק. —

והבט ענותו של ר' שלמה בר' שמשון שאעי"פ שנשאלה השאלה מרי' בר' יצחק גם ממנו, הוא קורא לרי' הלוי מורי (עי' מהרי"ק שם) ובליקוטי פד"ס מוכח הוראה בשם ר' שלמה בר' שמשון בר' אליקים והוא הוא.

ואחרי התימו הערותי המעטות על דבר איזה אנשים מצוינים הנלוים לרשי' ואשר הצטרפות להם בתולדותיו, אמרתי להעיר עוד הערות קטנות בודדות, השייכים לתשובות הללו וקצת לחיי רשי'. — להערת החכם והמליץ המפורסם ר"ש בלאך הלוי נ"י בהעתקת תולדות רשי' הערה ח"י ראוי להוסיף על דברי האלפסי, דברי הרב המאירי בפסקיו ממסכת מגילה, כי ישבש הברייתא ותלמוד הכערב (כן קורא את הירושלמי) אם יהיה כנגד התלמוד בבלי. — ובצדק העיר הר"ש בלאך שלא עסק רשי' ב"כ בירושלמי (כמו הגאונים עוד לפניו, כאשר הוכיח הרב הגאון הגדול מוהר"ר ש"ר נ"י, וסעד לו בהקדמת ס' פאת השלחן שבדרך זה חשב גם הגאון ר' אלי' ווילנא ז"ל) כי לולא זאת לא היה שואל מרבו רי' בר' יהודה (ס' כ"ח) מאי טעמא קודמת פרה להודש, אשר רבו מבארו רק הטעם שמפורש בירושלמי. — צונץ כתב בסתם, כי רשי' נשא אשה בנעוריו, ולא הביא מקור לדבריו. והחכם המעתיק הנ"ל, הביא ראיות לדבריו, ופה אנו רואים הודעת רשי' בעצמו, בראש תשובתו לר' נתן: "ורחיים בצואר שמשתי לפניהם" וכן כותב אר"ז לענין כי משמש בדי' לשונות, "כי קל מיהרתי בעניי לשמש אותם" יען כי היו רחיים על צוארו, ונראה מזה כי הלכה גם כסתם משנת צונץ. — גם כתשובות רשי' אלה לר' נתן נראה, כי יתאמץ רשי' להקל על

הקורא בכללי שימוש הלשון בענין כי משמש כו' והמלך המשפט (עי' צונץ שם). — מלשון רשי' (ס' י"א): "וכל הדבר כולו מוגה ואמרתי שמא מלבי כתבתיו" נראה להצדיק לכאורה תלונת ר' ישעי' מטרנא ז"ל על רשי' (כמו שהובא בשמו בציון ח"ב עמוד קס"ז) כי שבש הנוסחאות לפעמים, אבל בוא וראה נכדו ר' יעיר צדקתו בזה ויגיד ישרו בספר הישר (בהקדמה) לאמר: "כי גם ר' שלמה זקני זצ"ל אם הגיה הגירסא כפירושו (צ"ל בפירושו) הגיה, אך בספרו לא הגיה, כי אם שותי מימיו הגיה (הגיהו) על (פי) פירושו, אשר לא מלאו לבו לעשות כן בחייו, זולת במסכת זבחים לבדה, ובדקתי ומצאתי בספרים שלו כי לא הוגהו מכתובת ידו, שאם ידע הלכה יכתוב פתרונו, לפי ראות עיניו אם ירצה, אך הספרים לא ימחקו" — הלא אנחנו רואים מזה כי לא הגיה רשי' בענותותו מסבא זולת במסכת זבחים לבדה, וגם הגהה זו במסכת זבחים היא. —

יפה הגיה המוציא לאור והוסיף מלת „אלא“ בין „להעמיד“ ובין „על ידי“ בסי' ה', כי באמת מה שכתב רש"י „שהרי יש מקראות הצריכין להדרש ואי אפשר להעמיד (אלא) על ידי מדרש הגון“ לא מלבו הוציאם, כי אם הוא נובע ממדרש ריש ויקרא רבה: „ר' סימן בשם ר' יהושע בן לוי ור' חמא אבוב דר' הושעיא בשם רב אמרי לא נתן דברי הימים אלא לידרש“ והנה בעל ידי משה במח"כ לא הבין המאמר הזה, ע"כ כתב: „דאלת"ה למה לו להזכיר המעשים מה דהוה הוה וכו'“ — ואולם בעלי המאמר היו גלויי עינים ולא היו ידי שכלם כבדים כידי משה לבלי להרגיש בסתירות הנופלות בין דברי הימים והנביאים והספיקות הבאות בחשבונות, על כן חתרו לבוא מן נבכי המבוכות אל היבשה ולא יכולו כי אם על ידי דרוש ורמז בהוציא המקראות מדי פשוטם. והנה המנהג הזה לפרש דברי התורה והנביאים במקום הדחק לא על פי פשוטם, כי אם פירוש דרושי רמזי, הוא ישן נושן מאד, כנודע מפירושי פילון היהודי הקדמון — וביאור כזה היה נקרא בימיהם „בינוי“ כלומר: כינוי להפשט, כיחס הכינויים להשמות — מן לא ידעתי אכנה — ובשם ישראל יכנה — וכן בלשון חכמים ז"ל, כנוי נדרים — וידוע הרעות אשר הביא ביאור כזה להדת בימי הבינים כי השתמשו בו שימוש שאינו הגון, והתקלות אשר יצאו ממנו לעקור כל גופי המצות ולכזב אמתת ספורי התורה עד כי צרו עליהם וצרו צורה מאברהם ומן שרה דרשו כמין הומר. — וכבר ראו גם חכמי המשנה בימיהם את הנולד לסיפורי התורה והמצוות כי נעשה להם כוונים וסימבולים ע"ד ביאורי יידיה האלכסנדרוני הנ"ל, על כן אמרו המכנה בעריות משתקים אותו (מגילה פ"ד מ"ט) אשר הביאור הנכון שם כפי רש"י (שם דף כ"ה ע"ב), שדורש פרשת עריות בכנוי ואומר לא ערוה ממש דבר הכתוב אלא כינה הכתוב בלשונו וקרא אותה ערוה המגלה קלון אביו ואמו" — והגמרא שם במקומו ולשון חז"ל בכמה דוכתי בספרי שמביא רש"י שם, עומדים לעזרתו. ע"כ יפלא מאד בעיני פי' הרמב"ם ז"ל שם במשנה הפך פי' הגמרא וסגנון לשון רז"ל על לא דבר¹). — וטעם המכנים בעריות בימי בעלי המשנה ז"ל הוא משום צניעות, ומהאי טעמא גופא גזרו אומר בעלי המשנה עצמם „אין דורשין בעריות בשלשה“ כי גנאי הוא הדבר לדרוש בגלוי מדברים שבצנעא — [הוא הטעם האמתי לדעתי בזה, והוא דומיא דאיך הנאמרים בפרק אין דורשין זה משום כבוד אלהים הסתר דבר, וזה משום נאה ומגונה. ועי' בגמרא שם (הגיגה י"א, ב') והבן —] והם שאסרו הכינויים בעריות מחששא דהוצאת המקראות מדי פשוטם, ועקירת כל עקרי הדינים, הם שאסרו ג"כ הדרישה בהן ע"פ הפשט הגמור וההלכה הברורה משום דרכי צניעות, הם אמרו והם אכרו, ואולי התירו ג"כ הדרוש הרמזי בענינים כאלה אך בסתר מה שאסרוהו

¹ עוד לפני הרמב"ם פי' כן רבינו חננאל, עי' פירושו הנדפס בש"ס ווילנא. ועי' גם בס' האשכול בשם הרב ר' יהודה (ברצלוני) ח"ב עמוד 61 ועיי"ש עמוד 71 ועי' גם מ"ש הג"ם שו"ר בס' נחלת יהודה עמוד 235.

בגילוי, כי לא יכלו להמלט גם הם מדרכי ביאורים כאלה, כמאמר המדרש דויקרא לעיל, ועוד יש לדבר מזה במקום המודמן לזה, אבל התבונן כמה דייק רש"י בלישניה למימר: „אלא ע"י מדרש הגוף, כי הרבה יש להזהר לזרות ולהבר במדרשים כאלה ההגונים מהמגונים, לכל נקלקל כבואנו לתקן — והנה נראה גם מזה, כי כמה דברים אשר כתב ופי' רש"י, לא מלבו בראם, כי אם יסודתם בהררי קדש דברי חז"ל (כאשר רוב פירושו לבמדבר ודברים מהספרי הם, ונדבר ע"ז עוד אייה) וכן היה דרכי קדמונינו ז"ל, אשר רוח חז"ל דבר בם תמיד ומלתם על לשונם, ע"י לקבן מה שנעיר בתשובת רש"י, והא לך עוד דוגמא אחת מתוס' בזה דף מ"ה, ב', כי על מאמר: „ודיש ביא מ"ט, אמר רב שמואל בר יצחק מתוך שהתינוק מצוי בבית דבו נכנסת בו ערממיות, כתבו: „ואפי' אין לו רב רגיל לצאת ולבוא ומתפקח יותר — ונראה כי דברי המדרש על המקרא ויבן אלקים את הצל"י ר' ירמיה בשם ריש בר יצחק אמר אית דמחלפין... ודרכו של איש להיות יוצא לשוק ולמד בנה מבני אדם, היו לפניהם בעת כתבם הדברים הללו, כי ממש הם דברי המדרש.

ע"ד ביאור, תרביצא' (ס"י י"א) ראוי להעיר עוד כי באיזה מקומות פי' רש"י: „תרביצא, גינה' והנה כבר הביא החכם ר"י לעוויןואהן בבית יהודה כי היונים הקדמונים למדו בהליכה וסיוול, כנודע מהגן לוקא שטיילו בו בעת לימודם ועל שם הגן הזה יכונה בית מדרש בשם „ליצעאום' (והבן ז').

[בתשובת רש"י עמוד כ"ז שורה 1: הוה להו קץ] צ"ל לא הוה... כמו בהנדפס ביוחסין, והוא על פי המדרש: „ר' יצחק פתר קרי' בפרשיותיה של תורה, ששים המה מלכות... ועלמות אין מספר אין קץ לתוספות — ובדברי המדרש האלה השתמש בעל רעיא מהימנא בפרשת פנחס לאמר: „ששים מסכות ועלמות אין מספר אילין בתולות אחריה רעותיה דאינון הלכות דלית לן חשבון' ע"י ליטורבלאטט של אריענט מספר ל"ז לשנה זו — [1845 ע' 570].

(¹) ע"ד תרביצא ע"י מ"ש ר"ג ברילל ביאהרביכער שלו ח"ב עמוד 78—80 ומ"ש הח' לעווי במדרש מלים שלו על התלמודים והמדרשים ערך תרביצא ע' 667. (ש'דח"ה).